

Búvópatak

Polgári, kulturális és társadalmi havilap

2016. szeptember – XV. évfolyam 9. szám

Ára: 560 Ft

*Nincs lágyabb, mint a víz,
mégis a köveket kivájja:
nincs külön nála.*

Lao-ce: Az út és erény könyve,
részlet

Diófám sorsa **4**
Kósa Csaba tárcája

Minden fej
Isten kápolnája **5**
Cs. Varga István esszéje

Csodálatos vagy,
Piroska **8**
*Petrőczy Éva
Molnár Piroskáról*

Áltörténeti
spiclidráma **13**
Pósa Zoltán tanulmánya

Sorsfonalunk
szakítópróbái **20**
*Alföldy Jenő
Varga Rudolf könyvéről*

Műhely és fórum **25**
Péntek Imre dolgozata

Oláh János keserű
boros poharai **26**
*Németh István
megemlékezése*

Emese (részlet)
Gera Katalin alkotása (Marcali)

VERES PIROSKA

Szekérbe fogott csillagok

Az ég magasabban állt akkor, s a tücsökciripelős faluvégi csendben bámultuk a csillaghullást. Egy csapat gyermek a domb tetején hatalmas kilátóban képzelte magát...

Az augusztusi hulló csillagok gyermekkorom mezítlábas nyarait idézik fel, azokat a hónapokat, melyek alatt napról napra nőttünk s felértékelődtünk. Learattunk minden gabonát, leszüreteltünk minden gyümölcsöt – tudást. Még a Göncöl-szekeret is megfuttattuk a hatalmas égen.

Hosszú volt a nap reggeltől estig, és mégsem elég. Kaszapengésre ébresztett a reggel új napja, harmatos fűben volt a viradatja. Meztelen lábunkkal éreztük a föld minden változását: kicserepesedett, göröngyös útjait, puha-sáros árkait, tócsába futó langyos záporait. Csak ha tarlókon jártunk, húztunk fel eldobott, kinőtt szandálokból készített „csoszogókat”. Csatogtak talpainkon a sietős papucsok. Hol voltunk még akkor a divatos, márkás tornacipőktől? Mintha egy másik világban éltünk volna, vagy most történnek furcsa dolgok velünk?

A harmatos parasztfű helyett olvadt aszfalt, csupasz beton koptatja drága lábbelinket. Telnek a nyári hónapok s a mostani gyermekek csak növésben nagyok. A tudást, az ismereteket bárokból, diszkóból „merítik” a pohár fenekéről, az őrjüngő zene szintetizált ütemeiből. S elnémult örökre a tücsökciripelés, a békabrekegés, a csillagok surranó zuhanása. Kevesebb a kevésnél a városi fiatalok ketrec-vakációja. Foghíjas tudásuk, sivatagi homokra hullt harmat-tapasztalat. Kérges lélekkel távolodnak a földtől, mint a vastagtalpú tornacipők, és mégsem fogják be a csillagokat szekérbe. A kendermagost

s a fiastyúkot sem etetik pöttyöskendős lányaink. Nem szívhatják be az este fejt tej habzó illatát, a szénaboglya virágorát.

...Augusztusi hulló csillagok, mezítlábas, tarlós nyarak – örökéltű örökségünk – városi gyermekeinknek mi marad?

*Mintha egy másik világban
éltünk volna, vagy most történnek
furcsa dolgok velünk?*

...Baromfietetéssel kezdődött a libabőrös reggel, míg visítások, kotkodácsolások, ugatások vésődtek magnó-agyunkba. Aztán teheneket hajtottunk délig legelésre az árokszélre. Nyálasan ropogott a fű kérődző szájukban, s tudtuk, hogy a Riskának bendője van. Rengeteget lehetett olvasni ostorral készenlétben, mert féltettük a szomszédok vetéseit, gabonáit, tulajdonát. Énekelni kellett a tehénnek vagy karjainkban alvó kistestvérnek, míg öltögettük a keresztzemes terítőt. A fiúk ostornyelet faragtak, vagy bármit – a bicska mindig kéznél volt, ha nem hullt ki a lyukas zsebből –, füttyörészve, csakis füttyörészve. Egy-egy térítésnél megbeszélte kártyaparti következt. Hazafelé a harangszó hívott és görnyedtre nyomta hátunkat a szedett burján. A hammast mindig magával hordta a határbéli: ráheveredett a magas fűben felhőtáncot bámulva, fejére terítette, ha eső csepergett, betakarózott vele a

Papp Béla fotója

legyek elől, utoljára gazt szedett bele az otthon bezárt állatoknak, tarlózott búzát a csibéknek. Jó, keser-édes növény szaga volt a lepedővégnak, melyet ennyi mindenre alkalmaztak. A kalász horga átszúrta rajta, mintha vállunkba kapaszkodna, akár a nyár.

Aratáskor ebédet vittünk az aratóknak abroszba kötve. Sietni kellett, hogy melegen kapják a sült kenyeret, csirkét, hogy az ebédbe „bele ne harangozzanak”. Friss vízzel látuk el a verejtékező kaszásokat, akik hajnal óta derékig úsztak a pipacsos tengerben. Sokszor járt a kórsó a kútra s agyag-teste hidegen tartotta az üdítőt – a vizet, ha gödörbe ástuk el.

Málékapáláskor a kivágott szárazakat – csatában elhunyt zöld katonákat – összeszedtük, s ölben vittük a szekérré. Délidőben a hammason szalonnáztuk az ebédet, s utána kinyújtóztunk egy-egy diófa vagy kőris alatt. Nagyon nőttünk délutánra, mint az árnyék. Pirosodott az ég alja a falu felett, mikor hazafelé indult velünk a szekér, alattunk a zöldmálé hűvösével.

Ilyenkor már éregetett egy-egy szeme a szőlőnek, így ígértvén a bőséges szüretet. Kedvencem, a delavaré, míg rózsaszínre festődött, indián törzsekről olvastam. Talán ők üzentek az édes szőlőszemben? Ekkor utolsó kékpermetet kapott a hegy. Gyönyörű égszínű levét kevert apám: egy rész

kékkő, két rész méz. Zuhanyozó napsugárban, szivárványban fürdött a domb. A szilva is már kékre érett, sárgára a dinnye ízű. Sok görnyedés, térdeplés árán vedrek, kádak lettek tele, s ízek aromák keveredtek.

Nagyanyám üstjében fortyogott a lekvár, mézes íze, színe kóstolásra várt. A cibere – az utolsó főzet – keményebb barnasága kenyérré, lepényre került. Éjszaka főztük a mesés ízeket, a csillagok majdnem az üstbe hulltak, pilláim lassan leragadtak, de kavartam-kavartam, nehogy odaégjen, karomról lenyalva a kibuggyant édességet.

Gyermeki ősztönnel könnyedén közelítettünk meg mindent. A nehézséget, a szegénységet békésen fogtuk fel. Kék madarat láttunk éhes gyomorral is. Szilvát ettünk kenyérral uzsonnára, foltozott volt ruhánk térden, ülepünkön, de röptében emelkedtünk a pacsirta után, fel-fel a magasba. Úgy különböztettük meg a jót a rossztól, mint hasznos növénytől a gazt. Próbára tettek nagyapáink fondorlatai, furfangos kérdései az esti tűznél. Sokszor sírva-nyögve oldottuk meg napi feladatainkat. Szípigva, fogcsikorgatva igyekeztünk hamar felnőtté válni.

Akkor, a faluvégi tücsökciripelésben csillagot választott magának minden kisgyermek.

Hol vannak már azok a szekérbefogott augusztusi csillagok, melyek égig röptették a gyenge, fiatalkori álmat?

Németh István

Szüreti Mária-ének 2010-ből

az 1506-ban írott Winkler-kódex margójára

ÉDES ANYA, BÓDOG ANYA,
VERÁGSZILÓ SZÍZ MÁRIA,
Tücsökcsendből is hangzana,
Sziromneszből is: ária.
Fényes fésű a hajadban:
Alkony-sugár, őszi nap van.
Dióként az ember szava
Kopog eléd, BÓDOG ANYA,
Kék egekig rőten ringó
Szeptemberi rózsabimbó,
ÉDES ANYA, BÓDOG ANYA,
VERÁGSZILÓ SZÍZ MÁRIA.

ÉDES ANYA, BÓDOG ANYA,
VERÁGSZILÓ SZÍZ MÁRIA,
Barna nádat aranyoz Nap,
Parti hegyek hullámoznak:
Mennynek s földnek találkája
Akárha csak ruhád ránca.
Szőlőt csipent Deded ujja,
ÉDES ANYA, hallelúja!
Fiad fejcskéje mellett
Méznél édesb füge melled.
ÉDES ANYA, BÓDOG ANYA,
VERÁGSZILÓ SZÍZ MÁRIA!

ÉDES ANYA, BÓDOG ANYA,
VERÁGSZILÓ SZÍZ MÁRIA,
Elhullt rég a levendula,
Az őszi menny mégis lila
Válladon, mint szép pelerin –
Kegyelmedből jött még e rím.
Így hunyorgok naplementbe,
Messzi dokkok Védőszentje,
Ott is várva, mólóikon,
Arany El-nem-múló Ikon,
ÉDES ANYA, BÓDOG ANYA,
VERÁGSZILÓ SZÍZ MÁRIA!

ÉDES ANYA, BÓDOG ANYA,
VERÁGSZILÓ SZÍZ MÁRIA,
Éva vétkét jóvá tevő,
VIRÁGSZILÓ SZÚZ, Te, Áve!
Madonnája őszi kertnek,
Hordainkban míg must erjed,
Tüztövisek bokrára száll
Mostan épp egy riadt madár,
Bodzabogyókban, jaj, pedig
Fiad vére feketedik
ÉDES ANYA, BÓDOG ANYA,
VERÁGSZILÓ SZÍZ MÁRIA.

Kósa Csaba

Diófám sorsa

Velencei kertünkben harmadik napja vizitál Harkály doktor. Űti, sorozza acélozott csőrével velencei diófám törzsét, vastagabb ágait.

Mint egy lombkoronába telepített cölöpverő gép. Hangosan dolgozik, gyorsan és hangosan. Fekete-veres sapkás feje ütemesen mozog előre, hátra – másvalaki már régen leszédült volna a magasból e vad kalapálástól.

Tavaly ilyenkor egyetlen nap alatt végzett a kártévőkkel, idén azonban sokkal több a dolga. Valami rejtett betegség, búskomorság bántja az én diófámat. A múlt évben barna foltok lepték el a leveleit, az idei lombkorona pedig – harsány zöld helyett – csak sápadozott. Őszidőre egyetlen szem diót nem adott.

Vajon mit lát, mit állapít meg Harkály doktor?

Gyermekkorom Vas megyei, andrásfai diófájára gondolok, a vénséges vénre, a száz esztendőnél idősebbre. Amikor legutóbb otthon jártam, a valamikori tanítólakás, a régi otthonunk háta mögül, a szűk közletről bekukkantottam az egykori kertünkbe. A mesebéli kis ösvényt, amely összeköti a két falurészt – meglepetésemre – még nem nőtte be a gaz, nem futotta be, járhatatlanná téve azt, az inda.

Ahogy egykor játékból nemegyszer megcselekedtem: leléptem a távolságot. A tanítólakás utcai szobájától a kisiskola végéig huszonhat lépés. Több mint a gyermekoromban mért, ám megvan ennek is az oka. A múlt század utolsó harmadában hozzátoldottak egy helyiséget az iskolaépülethez, így alakítván ki az öregek otthonát.

Igaz, ahogy a tanterembe nem, épp úgy nem nyithatók be ebbe a szobába sem. Az iskolát réges-rég bezárták, az öregek régen kihaltak az öregek otthonából. Már nyomaiban sem lelhető fel nagyanyám kiskertje, ahol nyáron magasra kúszott

a karókon a borsó, s még ősszel is piroslott a paradicsom, és elszálltak mind, örökre, a zümmögő méhek is nagyapám kaptáráiból.

Ki és mi élte át épségben azt a fél évszázadnál nagyobb, hátam mögötti időt? Senki és semmi.

De mégis! Az elvadult régi kertből kinézett rám valaki, tűnődő, komoly pillantással. A vén diófa, amelyet még a nagyapám ültetett 1908-ban, amikor megpályázta és elnyerte az andrásfai iskolamesteri állást.

– Adjon Isten, jó napot! – köszöntöttem az öreg fát. – Hogy s mint szolgál az egészsége?

Hiszen láthattam. Eső verte, fagy marta törzsén csupa sebhely, csupa duzzanat, de azért nem görnyedt meg, silbakol a régi helyén. Ahová a nagyapám állította, a valamikori méhes mögé. Hosszú percekig nem tudtam mozdulni onnan, csak néztem a kitartó, hűséges, vén tanút, tanúját az egykori, búvóhelyeket kínáló kertnek, a nyári, vakációs ipiapacsok színhelyének, a boldog kamaszkornak. Él, magányosan is elpusztíthatatlanul. Él jó száz esztendeje, és él még tán ugyanennyit.

A velencei diófám alig múlt negyvenéves. És bántja, kínozza valami, s úgy hullajtja a sárga, rozsdabarna leveleit, mintha búcsúzkodna. Nem a nyártól, hanem az élettől. Holott még a diófák gyermekkorában jár.

Harkály doktor a harmadik napja vizitálja őt, kopogtatja a hátát, a mellkasát, hallgatja a szívverését.

Mintha engem vizsgálna, mintha a magam orvosi látteleme készülné, úgy várom szorongva a diagnózist.

A negyedik napon végre megpihen a fekete-veres sapkás fej. Harkály doktor felpillant, egy másodpercre rám néz, nem vár borraivalót, köszönetet, no, megvagyunk, végeztünk. S elszáll, ahogy jött, orvosi táskáját a szárnya alá szorítva.

CS. VARGA ISTVÁN

Minden fej Isten kápolnája

Németh László Széchenyi-drámájáról

*A létdilemmák felfedése
Én nem a tagadás, hanem
a teremtés embere vagyok*

(Széchenyi)

Németh László esszé-, regény- és drámaíró, műfordító, a magyar népi írói mozgalom eszmeteremtő és mintaadó személyisége, szellemi organizátora. Életműve az etikumra épített minőségeszmény jegyében fogant: kivételes egység és teljesség, műfajai pedig a gondolkodó szépíró egyetemes kifejezőképességének megnyilvánulásai. Legfőbb példaadója Széchenyi, tőle és Adytól örökölte a magyarság tragikus sorsérzését, szembesülő etikai imperatívuszát. A magyar irodalom Németh László-i „eszmekatedrálisában” az esszék képezik a főhajót; a főoltár: *A minőség forradalma*. A jobb- és baloldali mellékhajókat a magyar regény és dráma műfaját intellektualizáló és pszichologizáló Németh-regények és drámák alkotják.

Németh legfőbb példaképei az erkölcs kiválóságai: Széchenyi, Tolsztoj, Gandhi, Albert Schweitzer. Széchenyi a társadalomjavító, jobbító, nemzetépítő és programadó munkát önállóan kezdte. Eszmealkotóként, a tapasztalatai alapján igazított tervein, bizonyította életrealitásukat. Fő művének az életét betöltő alkotásait, a nemzet javát szolgáló tetteit tekintjük. Széchenyi és Németh nemcsak keseregte, de teremtette is a magyarságot. Széchenyi életművének is „*Nemzete szellemében kell elkészülnie.*” Öröksége magában foglalja erkölcsi pozitív megjelenítését, de létdilemmáinak könyörtelen felfedését, háttértörténetét, az utókor kultuszát, értelmezéshagyományát, mítoszait, legendáit, még a hiedelmeit is.

Széchenyi István annak a Széchenyi Ferencnek a fia, akinek bécsi házában szívesen látott vendég volt Hofbauer Szent Kelemen, Varsó és Bécs apostola, aki nemesek, tudósok és diákok körében egyaránt hitre térítő hűséggel munkálkodott. Az Akadémia-alapító Széchenyi István az apai példát követte. A szabadságharc bukását mélységes tragédiaként szenvedte végig. Korának szellemi áramlatait felhasználva és eredeti felismerései alapján teremtett saját ideákat. Vívódásai ellenére csatlakozott a kibontakozó forradalmi mozgalomhoz. Látva, hogy a szabadságharc kitorése elkerülhetetlen, önmagát vádolja amiatt, hogy a dolgok idáig fajultak. Öngyilkossági kísérletekkel próbálkozott, és idegileg teljesen összeomlott. Naplójába 1848. szeptember 4-én ezt írta: „*Nem volt még ember, ki nagyobb zűrzavart hozott volna ebbe a világba..., mint én! Ó, Istenem, irgalmazz nekem.*”

Ekkor már Jellasics sereget gyűjt a magyarok ellen. Széchenyi naplójírása is megszakad, barátai Döblingbe, Görgen doktor magán-elmegyógyintézetébe vitték, hogy az életét megmentse. Az intézetet sohasem hagyta el. Itt élte át a szabadságharc leverését. Az egészségét teljesen már nem, de gondolkodási képességét az 1850-es évek második felére visszanyerte. 1856 után álnéven, külföldön jelentette meg politikai írásait, újságcikkeit. Széchenyi *Ein Blick (Pillantás)* című munkáját Rónay Jácint, a tudós bencés szerzetes csempészte ki Londonba, ahol 1859 márciusában német nyelven jelent meg. Ebben a gróf kíméletlenül leleplezi a Magyarországról külföldön terjesztett osztrák propaganda hazugságait. Gúnyosan támadja a bécsi adminisztratív elnyomás rendszerét és névadóját, a gyűlölt jelképpé vált Bach belügyminisztert. Ez az írás egyik közvetett oka lett a Bach-rendszer bukásának és Széchenyi halálának is.

*...a gróf kíméletlenül leleplezi
a Magyarországról külföldön terjesztett
osztrák propaganda hazugságait*

Valaha köztudott volt, hogy a Magyar Tudományos Akadémia, a magyar nyelv ápolására 1825-ben alapított intézmény kezdetektől vállalt feladata volt a magyar nyelv őrzése, gazdagítása, ápolása, emlékeinek felkutatása, lemásoltatása, közzététele. Széchenyi a magyar nyelvet nem nyelvemlékként akarta őrizni, hanem élő, a jövő, a mi jelenünk nyelveként is. Ezért küzdött a reformkori országgyűléseken a magyar nyelv hivatalos nyelvként való elfogadásáért. 1844. november 13-án lett a magyar Magyarország hivatalos nyelve. Az abszolutizmus idején, 1858 elején a kormány azzal a feltétellel hagyta jóvá az Akadémia működését, ha az alapszabályokból kihagyják a tudományok magyar nyelven való művelésére vonatkozó pontot. Döblingből ismét megszólalt a magyar nyelv és haza védelmében.

1858. november 6-án levélben közölte az Akadémia Igazgató Tanácsával, hogy megvonja támogatását az intézménytől, ha teljesítik a kívánt feltételt. Széchenyi a kormány éles bírálatát is tartalmazó levél nyilvános felolvasását kérte: „*A legcifrább szavaknak sincs hitele ott, hol tények bizonyítanak ellenkezőt. Hogy kormányunk mostani rendszere a magyar nemzetiség igényeivel és érdekeivel szemközt áll, azt a legvakabb is észreveheti. Nemzetiségünk nekünk magyaroknak pedig becsesh, mint a föld bármely kincse, sőt életünk.*”

...Rodostó, vérpad, bolondház

A bécsi rendőrség 1860. március 3-án házkutatást tartott a döblingi elmegyógyintézetben. Széchenyi környezetében kiterjedt politikai összeesküvést vélt fölfedezni. A házkutatásakor Kiss Mártonnál, a gróf írónakánál és sakklpartnerénél döntő bizonyítékot találtak. Kiss annyira óvatlan volt, hogy el sem rejtette a nála lévő, egyik legkompromittálabb kéziratot: az *Önismeret* című, más néven *Nagy satírák*ként ismert dokumentumot. Ezt Széchenyi korábban írta, és magát a császárt is bírálta benne.

A gróf a házkutatás után levelet írt Thierry rendőrminiszternek, aki az 1860. március 17-én kelt válaszlevelében ezeket a véssterhes szavakat használja: „*Das Irrenhaus hat aufgehört für Sie ein Asyl zu sein*” – „*Az elmegyógyintézet megszűnt az Ön számára menedék lenni.*” Nem fogadható el, hogy végzetes „félreértés” történt, hogy a miniszter nem azt akarta mondani: hogy el fogják hurcolni Széchenyit döblingi menhelyéből, hanem csak meg akarta inteni, hogy agitációit ne folytassa, mert ezeknek a következményei ellen a tébolyda nem fogja többé megvédeni. Thierry levele a hatalom természetét jellemzi, azt a rendszert, amely egy Széchenyi Istvánt is konspirációra, majd pedig öngyilkosságra volt képes kényszeríteni.

Ez a fenyegetés okozta azt a katasztrófát, mely sokkal korábban kezdődött, amelynek a gyilkos pisztolylövés csak végpontja volt. Március 10-én egy augsburgi, bécsi félhivatalos értesülésre hivatkozó hírlapi tudósításból Széchenyi megtudta: ha visszavonultságra van szüksége, akkor vonuljon vissza, egyébként lépjen elő, és vállalja tetteiért a felelősséget. A gróf ezek után felismerte: a nemzetközi politikában elszigetelődő Bécsnek ekkor nem volt szüksége nyilvános perekre. Attól tartott, hogy per helyett örültek házába vizik, feltűnés nélkül eltüntetik a politikai életből. Az idegbetegségéből rendszeresen talán soha ki sem gyógyult Széchenyi ekkor újra önmérsztő, önvádoló hangon ír naplójában. 1860. április elsején utolsó bejegyzése: „*Nem tudom megmenteni magam!*” Ezzel megszakad az emlékek felsorolása.

Félelmét, hogy erőszakkal elviszik és megölik, fokozta Jósika Sámuel bárónak, régi jó barátjának a váratlan halála is. A rátörő politikai aggodalmak miatt egy végzetes pillanatban – 1860. április 7–8. éjszakáján –, máig vitatott körülmények között önmaga ellen fordította fegyverét. Kosáry Domokos a *Széchenyi Döblinghen* című könyvében tényként állítja: a gróf agyonlőtte magát. Halálának a körülményei miatt, közvetett információk alapján terjedt el, vált közhiedelemmé, hogy Széchenyit meggyilkolták. Amikor holtan találták, kezei a lágyékán nyugodtak, a fegyver pedig a combján hevert. Valószínűtlen, hogy miután fejbe lövi magát, így essen le a keze, és a fegyver a combján maradjon. A falon nem volt vér, csak agyvelő, ami arra utal, hogy Széchenyinek már nem volt vérkeringése, amikor a fejlődés érte. Szakértők három tűszúrásnyomot találtak a ruháján, a szívénél. Ez megmagyarázná, miért nem volt véres a gallérja. Ha fejbe lőtte magát, akkor véresnek kellett volna lennie.

Németh tanulmányban, majd drámában állított emléket legfőbb példaképének. Széchenyi és a magyarság kérdésköréről értekezik. A leghívebb és legtalányosabb magyar titulusal illeti, *Széchenyi* című könyvét vázlatnak nevezi. (Bp., 1942, *Bolyai Akadémia*) Hatásosan képes érzékeltetni a kor történel-

mi atmoszféráját. Széchenyije Kasszandraként előre látja a magyarság sorsát, és elkiáltja: „*Ég az oltár!*” Döbling menedék-szindróma, sokrétű metafora: nemzeti jósda, a jövőt építő szent csontok lerakásának színhelye.

Kempen báró, a bécsi rendőrminiszter nem egyetlen kémet, agent provocateur állított Széchenyire. Egy nevezetes dátum alkalmából, 1859. március 15-én, a magyar forradalom évfordulóján adott parancsot Széchenyi állandó rendőri megfigyelésére, amely hamarosan eredménnyel is járt. Széchenyi tudta, hogy a lehető legóvatosabban kell eljárnia, környezete már nem volt ennyire elővigyázatos, ami a drámai konfliktust okozta.

*A legcifrább szavaknak
sincs hitele ott,
hol tények bizonyítanak ellenkezőt.*

A hányatott sorsú, de emberi és főpapi méltóságát mindvégig megőrző Lonovics érsek is jel-ember: az 1848–49-es forradalom és szabadságharc hazaszerető papságának jelképes alakja. Széchenyivel folytatott dialógusa a legfontosabb sorskérdést tartalmazza: „*Elég szomorú, hogy köztünk, magyarok közt, ennyi a Babarczy. A vad csernagorác elvéri, s ki nem adná a társát, nálunk pedig egy tiszt és nemesember egy Széchenyi István bizalmának lopja be magát tolvajául. Én nem Világos miatt esek kétségbe a magyarságon, hanem a Babarcsyak nagy száma miatt...*”

Széchenyi Lonovics érsek létdilemmájára adott válasza történelmi sorsértelmezés: „*Fordítsa meg a dolgot. Amelyik népek ilyen a történelme, ott a Babarcsyaknak el kell szaporodniuk. A tanulság minálunk mindig ez volt. Rákócziaknak, Hajnóczyaknak, Széchenyieknek: Rodostó, vérpad, bolondház. A Babarcsyaknak létre a magasba...*”

Tematikusan is szakrális textusok figyelhetők meg Németh számos művében. A Széchenyi-drámában azt valósította meg, amiről Szerb Antal írja irodalomtörténetében: „*A hazaszeretnek sok formája van, korok és egyéniségek szerint. Azonban a legritkább és legelőkelőbb a misztikus hazaszeretet, melyben az ország szolgálata istentiszteletté szankcionalizálódik. A legszebb magyarok hazaszeretete ez, így Széchenyié is, amelynek mélységeibe az avatatlan sosem fog belelátni.*”

Itt alkotni, teremteni kell

Széchenyi a szabadságharc leverését, a Haynau-rémuralmat, a Bach-rendszert, míg Németh László Trianont, a II. világháborút, az 1956-os forradalom letiprását, az emelkedő nemzet álmának szertefoszlását – személyes sorsként, egyéni tragédiaként élte át. Koruk szellemi áramlatait nemcsak felhasználták, hanem eredeti felismerések alapján saját eszméket is teremtettek. Ami a legtöbb eszmealkotónak nem adatik meg, Széchenyi részt is vehetett eszméinek kipróbálásában. A tapasztalatok alapján igazított eszméin, így bizonyíthatta tétélei életrealitását. Fontosnak tudta a tudás gyakorlati hasznosíthatóságát: „*Ne tegyünk semmi haszontalant, semmi olyat, ami nem visz előre.*” A fortélyos Bach-rendszer korában is időszerű alapelveket követett: „*Itt alkotni, teremteni kell.*”

Széchenyi fő művének az életét, a magyar nemzet javát szolgáló cselekedeteit tekintjük. Munkásságának nagy része,

a naplói is: írói alkotások. Olyan költői tehetség, aki versek helyett hidat, intézményeket hozott létre: példaértékű életművet teremtett. 1858. november 6-án Széchenyi Döblingből azzal a kéréssel küldött levelet az Akadémia igazgatójának, hogy azt a december 20-i ülésen olvassák föl. Kosáry Domokos az *Üzenet haza* című fejezetben ismerteti a levél körülményeit a Széchenyi döblingi éveiről szóló könyvében.

Az Akadémia működését 1858 elején a kormány azzal a feltétellel hagyta jóvá, hogy az alapszabályokból hagyják el „a tudományok magyar nyelven való működésére vonatkozó pontot”. Deák folyamodványát az Akadémia feltétel nélküli működés engedélyezésére figyelmen kívül hagyta. Ekkor szánta el magát megszólalásra. Tasner Antallal egyeztetve, levelének hangnemtompítva, felszólította az Akadémiát: ha végrehajtja a kívánt változtatást, akkor megvonja a támogatását az intézménytől. Nyíltan kifejezi véleményét: „A legcifrább szavaknak sincs hitele ott, hol tények bizonyítanak ellenkezőt. (...)” (Széchenyi István válogatott művei. II. Szerk. Spira György. Bp., 1991, 875.)

Széchenyi születésének 225. évfordulóján, szavait a hazaszeretetről soproni szobrának talapzatára magyarul, németül, horvátul és angolul is rávéseti a Civitas Fidelissima: „A hazaszeretet azon szent láng, melyért, bármily gyermeki érzelemnek gúnyolják is azt a világ hidegen számító cosmopolitái, nincs mit pirulnunk, mert a legtöbb magasztos cselekedet mégis innen vette, innen veszi, és innen fogja venni a Földön eredetét.” (Részlet Széchenyi 1846-ban, az Akadémia decemberi ülésén elhangzott beszédéből)

Egy új „Bach-korszak” rémlátomása

Németh veszélylátó képzelete egy új „Bach-korszak” rémlátomását vizionálta. 1939 március–áprilisában a nemzeti önvédelem szándéka hozta létre a *Kisebbségben* című vitairatát.

Munkája a második világháború előérzetében, vívódások és töprengések közepette született kiáltvány és program. A szerző, történész- és írókortársaihoz hasonlóan, a múltat értelmezi. Azt kutatja: hol tévesztett utat a magyarság? Kultúrakritikai tipológiáját a történelem tragikus fénytörésbe állította. A „mélymagyar” és a „hígmagyar” szerencsétlen terminológia élesen megosztotta a „népi” és az „urbánus” tábor, az eszmeileg erősen differenciált magyar progressziót. A „kisebbségben” metaforát XX. és XXI. századi tragikus történelmünk súlyos, ma már európai és világméretű kihívásokkal szembesíti, és tragikus tanulságokkal telíti.

Széchenyi a „kiművelt emberfők sokaságában”, Németh „A minőség forradalmá”-ban látta a magyarság anyagi, szellemi és lelki felemelkedésének zálogát. Ma is igaz Széchenyi gondolata: „Egy nemzet ereje a kiművelt emberfők sokaságában rejlik.” Azóta is a társadalmi hierarchiában legalul mindig az egészségügy található, alatta már csak az oktatásügy, annak alján pedig a könyvtárügy. Ebben a Mammon-hitű világban óriási vigasz, hogy az emberi, szellemi-lelki csodák mégis a legtisztább világban, a kórtermekben, a tantermekben és a könyvtárak csendjében születnek.

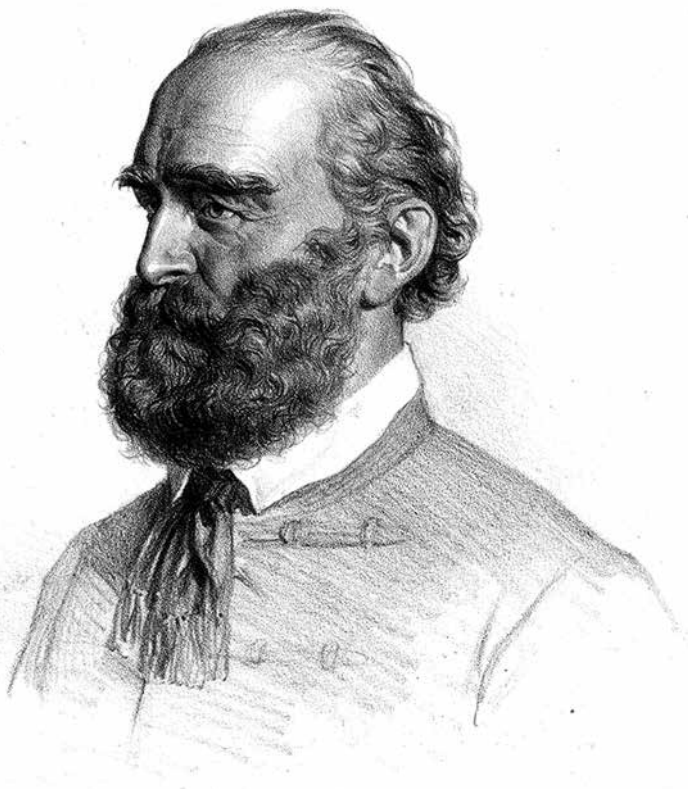
Benda, Babits, Németh László nyomán óriási az írástudók felelőssége a tanulóifjúság iránt. Németh Lászlónak különösen az fájt, hogy az utókor Széchenyi eszméit rendre megvalósította, de szellemét kiirtotta magából. Széchenyi jogos magyarság-kritikájából megtanulható: az összefogás eredményt hoz, a viszályok, különösen a pártviszályok pedig szétforgácsolják a maradék erőket is. Ez a dráma valódi „lírai torokszorulás” – a baj csak az, hogy manapság végképp nem jellemző ez a szenvedélyesen igazságkereső feladatvállalás.

...éltető eszmévé finomul...

Németh Széchenyi-drámája Arany János *Széchenyi emlékezete* (1860) című ódájának a szellemisségét idézi. Az emberi méltóság, a keresztény szellemi-lelki értékudat nyilvánul meg Németh legszebb nyelvezetű drámájának a Széchenyi-definíciójában. A drámaköltő a kegyelmi tudás lélektiszta hangján tesz bizonyosságot: „Minden fej Isten kápolnája. De a Széchenyié: székesegyház.”

A Széchenyi-monumentumokból poézist teremtő Arany János *Széchenyi emlékezete* című költeményében történeti, eszmei és esztétikai szempontból is érvényesen, katartikus erővel fogalmazza meg a nemzeti kegyeletet koronázó gondolatait: „...Nem hal meg az, ki milliókra költi / Dús élte kincsét, ámbár napja múlt; Hanem lerázván, ami benne földi, / Egy éltető eszmévé finomul, / Mely fennmarad, s nőttön nő tiszta fénye, / Amint időben térben távozik. / Melyhez tekint fel az utód erénye; / Óhajt, remél, hisz és imádkozik. / Te sem haltál meg népem nagy halottja! / Nem mindenestül rejt a cenki sír; / (...) Mi fölkelünk: a fájdalom vigasztal: / Egy nemzet gyásza nem csak leverő: / Nép, mely dicsőt, magasztost így magasztal, / Van élni abban hit, jog, és erő!”

A magyar szellem mindkét géniuszával sok méltatlanság történt. Széchenyi születésének 225. évfordulóján megállapíthatjuk, mindkettőjük utóéletére érvényes Nagy Gáspár *Éjszakáimban lámpafény* – Németh László halhatatlan szellemének című vers konklúziója: „A szív meg leszámolt eleitől fogva, / idővel, bajjal, üldözőkkel: / a férfi a halál suhogó árnyékában élt, / bár igazán sose halt meg, / de azért jobb és értőbb utókort remélt!”

gróf Széchenyi István – Josef Kriehuber litográfiája

PETRŐCZI ÉVA

Csodálatos vagy, Piroska

Ez itt most nem szabályos színikritika, hanem mindössze egy kis baráti töprengés. Molnár Piroskával a nyolcvanas évek közepén, a boldogult *Új Tükör*nél, harmincas éveimet taposó poéta és publicista koromban ismerkedtem meg. Akkoriban egyik korai rádióportréjáról írtam a nagyon népszerű lapban. Igazi, már baráti munkakapcsolatunk azonban csak 1987 őszén, 1988 telén kezdődött. 1988. február 3-án került sor ugyanis a Zenetudományi Intézet szép nagytermében a Jancsó Adrienne megálmodta *Vers és dal a Várban* sorozat Petrőczi-estjére. Piroska ekkor – mesteri módon – valóságos monodramát komponált verseimből; az est négy előadást ért meg, kettőt a Várban, mindkétszer Dobozy Borbála szép csembalójátékával, egyet a pesterzsébeti Csiliben, s egyet Kaposvárott, amelynek színháza éppen „piroskaország” volt, a javából. Körülbelül úgy, ahogy napjainkban a Rózsavölgyi Café.

...ő soha, semmit
nem csinál fél kézzel
és fél szívvel...

Újabb közös munkánkra 2001-ben került sor, amikor a férjemmel, Szabó András irodalomtörténésszel közös portréfilmünkben Jánosi Antal rendező Molnár Piroskát kérte fel 12 versem elmondására. Mivel pedig ő soha, semmit nem csinál fél kézzel és fél szívvel, bár láthatatlanul, mintegy a háttérben maradva, mégis sokak figyelmét megfogó versalmondásokat remekelt templomok, tájak, virágzó fák képéhez.

Jordán Tamás és Molnár Piroska – a Rózsavölgyi Café archívumából

Léleekben ugyan ezután sem szakadtunk el egymástól, de az utóbbi másfél évtizedben bizony csak messziről figyeltem egyre tündöklőbb, de soha nem üresen csillogó, hanem mindig „borsnénisen” természetes és szeretetre méltó pályafutását. Tudván tudtam, mert ez még Facebookja olvastán is nyilvánvaló, hogy figyelmére, nem ritkán segítségére sokan számítanak, s egyszerűen nem akartam saját életem fordulójával, nyűgeivel terhelni.

A sors azonban ismét összehozott bennünket: először a BMC, a Budapesti Zenei Központ áprilisi rendezvényén, ahol egykori férjével, Eötvös Péter zeneszerzővel négykezesben bővülte el a közönséget, miközben Eötvös *Mese* című ifjúkori szerzeményének műhelyitkairól mondtak a népes közönségnek, egymást tökéletesen kiegészítve, igaz mesét. Még ugyanebben a hónapban, a *Mértékadó*ban megjelent *Mese*-krónikám nyomán, meghívást kaptam Piroskától a Rózsavölgyi Caféba. Ahol ő – más szerepek sokasága mellett – többek között Makk Károly *Szerelmem* című világhírű filmjének színpadi változatában játszott, az Öregasszonyt alakította. Erről az előadásról is az *Új Ember* és a *Reformátusok Lapja* közös műsorajánló-kulturális lapjában jelent meg kritikám. Az abban a cikkben írottakat itt nem ismétlem meg, csak annyit mondok: Molnár Piroska minden rezdülése mértékadó volt, a javából.

A harmadik, egészen friss „piroskás” élményben pedig május 18-án, a *Tisztelt hazudozó* hatvanadik előadásán lehetett részem, részünk. Ez a bő másfél óra, Molnár Piroskának köszönhetően, maga volt a *CSODA*: Jerome Kilty amerikai színész, színpadi szerző kasszadarabja a hatvanas években világsiker volt, nálunk is több, nagyon parádés szereposztásban játszották, *Kedves hazug* címmel. A színjáték cselekménye, G.B. Shaw és az ő első *Pygmalion*ja első Eliza Doolittle-ja, Mrs. Campbell negyven esztendeig tartó majdnem-szerelme és levelezése, valljuk be, inkább a korabeli zsurnaliszták számára volt csemege, mintsem a kényes ízlésű irodalombarátok nagybetűs TÉMÁJA. Mégis, önmagában is rendkívül gondolatébresztő történet ez. Nekünk, magyaroknak Arany János *Wohl Janka emlékkönyvébe* című verse juthat róla az eszünkbe:

*To love, to like, enyelgénk,
Amaz sok, ez kevés;
Szótár segélye nélkül
Támadt ez érzés;*

*Egy szóval most ezen per
Kiengesztelve lón:
Zeng édesen: remember!
Át téren és időn.*

A szépirodalmi analógiák ezzel még korántsem érnek véget. A Shaw–Mrs. Campbell (Jordán Tamás–Molnár Piroska) bravúros előadása nyomán nyilván másoknak is eszébe jutott egy nagyon kézenfekvő párhuzam: *W.S. Maugham Színház* című regénye, amelynek színpadi- és filmváltozatai a *Csodálatos vagy, Júlia!* címet viselik. Hogy miért éppen ez az analógia kínálkozik elsőként? Nyilvánvalóan azért, mert Maugham kitalált Júliája éppen úgy a szeszélyesen magasságok (hírnév, látványos sikerek!) és mélységek (fáradtság, fizikai gyöngeség, szerelmi és szakmai kudarcok) asszonya, mint a nagyon is valószínű Mrs. Campbell.

A darabban elhangzott ugyan egy nagyon férfi-sovén mondat: „*A G.B. Shaw-féle oxigén kiégeti a kis tüdődet*”, a szemünk előtt azonban éppen ennek a nyegle kiszólásnak az ellenkezője játszódott le. Mrs. Campbell–Molnár Piroska oxigénje égette ki G.B. Shaw, illetve az őt tiszteletre méltó igényességgel alakító Jordán Tamás tüdejét. Az 1939-ben eltávozott angol, s az élő,

környezetét bevilágítva élő magyar színésznő-nagyasszony koron-betegségeken diadalmaskodó egyéniségének együttes ereje töltötte be a teret és a nézők lelkét, miközben kacérság, hiúság, magakeletés váltakozott végsőnek látszó kétségbeeséssel és letörtséggel. Ráadásul, mindez olyan lendülettel, hogy a két legendás Maugham-féle Júlia, Lilli Palmer, az elegáns és Anette Benning, a csinoska-cserfes, mint a Nagy Színésznő 1962-es és 2004-es archetipusai, bizony elbűnhődtek mellette! Mondhatja ezek után, aki akarja: „*Csodálatos vagy, Júlia!*” Én csak azt vághatom rá erre: „*Csodálatos vagy, Piroska!*”

Molnár Piroska Mrs. Campbell alakítását egy finom tollú színházi blogíró Meryl Streep színészi zsenialitásához hasonlította. Bár nagyon hízelgő a párhuzam, valójában semmi szükség rá. A magyar színésznő, a mi gyönyörű, de kis nyelvünkbe bezárva, világpolgári ambíciók nélkül is elérte azt, ami az ő hivatásában a legtöbb: csak önmagával és önmagához mérhető.

Petrőczy Éva

A körhinta

No. II.

*sok tarka, szép lova
pár percig fut, ám hona tétova
világ: habozva, lassan elmerül.*

Rainer Maria Rilke: A körhinta, Szabó Ede fordítása

Nem is körhinta,
igazi *carroussel* ez:
a lehető legrilkeibb.
Négyen ülünk egy tükrös hintó mélyén,
mi, nagyszülők, mosolygunk,
egy-egy gyerek – olykor –
nagy vígan felvisít.

Bécsi keringő ütemére
forgunk csak körbe-körbe,
a régi lemezt az idő
már jócskán meggyötörte.

A tekintetem elidőzne őreinken,
a három, szigorú, harsonás,
fehér-arany ruhás, bibliás angyalon,
de rám tör valami félelem,
s így róluk gyáván elkapom.

Hiába, a vének, hogyha angyalt látnak,
legyen bár festett, legyen bár fából,
nehezen tudnak felocsúdni
a *dies irae*-riadásból.

Bár napfényünk a gyerekkacagás –
a mi világunk: már tétova világ.

Lipovszky György fotója

Petrőczy Éva

Sirálysikoltás

Sirálysikoltás
kaszabolja az imént
még nyugodt eget;
ha egyszer hallod,
füledben azonnal érzed
éles, kegyetlen ívét,
többé nem ereszt,
el nem feledheted.

Kodály Zoltán levelet ír

Elárvult panoptikum

RÓNAY LÁSZLÓ
ROVATA

– Hazakísérhetem, tanár úr?

Kodály bólintott. Kísérjen csak! Mentek-mentek némán. Elöl a mester, fél méterrel hátrább a buzgó tanítvány, aki némi meglepetéssel tapasztalta, hogy nem a legrövidebb úton haladnak, hanem mintha a piacon tennének kitérőt.

– Egy szép görögdinnyét kérek – Kodályt nem volt nehéz felismerni, tiszteletére két-három eladó kopogtatta a gyümölcsöket.

– Ez talán jó lesz. – Hatalmas dinnyét választottak. A tanár úr hálót varázsolt elő kabátja zsebéből, abba tuszolták a 10 kiló feletti zöld gömböt.

– Majd én viszem – kapott a háló után a lelkes tanítvány.

– Helyes.

A zeneszerző jókora léptekkel indult a dombra vezető me-redeken. Az ifjú zeneszerző-jelölt izzadva követte. A ház előtt Kodály kivette kezéből a hálót, s ennyit mondott: „*Köszönöm.*”

Eltűnt a kertben. Közvetlenül a házzal szemben, a két fölfelé vezető út találkozásánál egy kőkereszt állt. Már akkor is a környéket vigyázta, amikor ideköltöztek.

Postáját kezdte átnézni. Meghívó az Akadémia ülésére; képslapok tanítványaitól, végezetül értesítés a minisztériumtól. Ezt nem volt kedve elolvasni. Az ilyesfajta levelek ritkán tartalmaznak jó hírt.

– Lemegyünk Kecskemétre? – Felesége arcvonásai mintha aggodalmat tükröztek volna.

– Valami bántja, kedves?

Válasz helyett nyitott újságot tett elé. Meg is jelölte az egyik cikket. *Kötelező visszafogás* volt a címe. A zeneköltő homlokát ráncolta. Nem szerette az olyan címeket, amelyek nem tájékoztatnak az írás lényegéről.

– Olvassa csak!

Nekilátott. Arról tájékozódhatott, hogy a nehéz anyagi helyzet miatt radikálisan csökkentik a művészeti tantárgyak óraszámát. Így lehetőség nyílik az idősebb pedagógusok nyugállományba segítésére. Ez utóbbi kifejezés különösképp bosszantotta, bár az egész cikk aggodalommal töltötte el. Újra meg újra azt kellett tapasztalnia, amit a *Kőműves Kelemennében* el is mondtak: „*Amit raktak délig, leomlott estére*”, amit nagy fáradtsággal, tekintélyét latba vetve felépített, azt egyetlen tollvonással lerombolták.

– Lemegyünk Kecskemétre? – hangzott ismét a kérdés.

Bólintott. Oda legalább érdemes. Ráadásul egy japán küldöttség jelezte érkezését. Tagjai a módszerére kíváncsiak. „*Ott bezzeg érdeklődnek!*” – morogta haragosan.

– Mikor indulnánk? Telefonálok az Akadémiára, hogy küldjenek autót.

– Előbb levelet írnék.

– Kinek?

– Talán a miniszternek. Erről az óracsökkentésről eddig nem volt szó. Az ellenkezőjében egyeztünk meg. És mit jelent a nyugdíjba segítés? Félek, hogy az ügy leglelkesebb munkáit küldik majd el.

Mintegy aggodalma igazolásául megszólalt a telefon. Egyik leghűségesebb tanítványa, kiváló énekkar vezetője jelentkezett. Neki már jelezték, nem gördíténe akadályt nyugállományba vonulása elé. Mit tegyen? Mit tehet egyáltalán? Mi lesz a kórussal?

– Maradjon! – ennyit mondott szigorúan a mester. – Ne figyeljen a célozgatásokra. Maradjon és várjon! – Aztán feleségéhez fordult: ne hívja még az autót, előbb megírja a levelet.

Aztán mégis úgy döntött, inkább legyen Kecskemét. Bár tevékenységének java a fővároshoz kötötte, igazi otthonának inkább ezt a kedves kis várost tudta. Abban reménykedett, hogy a rövid kikapcsolódás jó tanácsadója lesz. Ahogy futottak fölötte az évek, néha úgy érezte, hogy Don Quijote szerepébe kényszerítették.

Felesége, mintha megsejtette volna, miről töpreng, megszorította kezét. Szerencse – gondolta a mester, miközben viszonozta a szorítást –, hogy az ő Dulcineája nem álomkép.

Menet közben az autó vezetője bekapcsolta a rádiót.

– Állítsam halkabbra? – fordult hátra kérdőn. Kodály tagadóan rázta meg fejét. Épp egy előadás volt hallható az élet megszépítésének lehetőségeiről. Figyelt, de nem azt hallotta, amit szeretett volna. „*És a közös éneklés?*” Ám erről a továbbiakban nem esett szó.

*Ahogy futottak fölötte az évek,
néha úgy érezte, hogy Don Quijote
szerepébe kényszerítették.*

Kecskeméten – honnan tudták, hogy érkezni fognak? – királyi fogadtatásban volt részük. Még az énekkart is összehozták, és a fiatalok kipirult arccal bizonyították, hogy dalainak ők a legavatottabb előadói. Soha életében nem állíthatták róla, hogy könnyen elérzékenyülő ember lett volna, most azonban meghatózott. Nem akármilyen érzés azzal szembeszólni, hogy a fiatalok szívében él.

A zeneterem előtt ismerős hangokat hallott. Megtorpant, figyelt.

– Dohnányi – mondta csendesesen. – Szóval ő is feltámad. Eszembe jut – folytatta révedezve –, milyen sokszor és mekkora elismeréssel írtam a művei bemutatójáról. És a zongorajátéka, az bizony lenyűgöző volt.

Gunnar Ekelöf

A szőlővessző

NMert úgy virágzik e misztikus növény
hogy a tavalyi bor, de még a tavalyelőtti is
mocorg ajzottan a vessző virágzásakor
A már elforrott és foglyul ejtett lé
él a virággal amíg az termékenyül

Reánk élőkre hatnak így a holtak
mint mikor ifjúságuk ideje járta
Elforrt borukban élnek a csírák
S miként bennünk feltör a nedv mikor ölelkezünk
úgy bennük is kik egykor öleltek.

Svéd eredetiből fordította

BÉRCZY JÓSEF

és *ELISABETH BÉRCZY BERNSTRÖM*

*A költő Opus Incertum című kötetéből,
Stockholm, 1959*

– Maradjunk? – kérdezte felesége, s az igazgató rádúplázott.
– Persze hogy maradjanak! Hiszen besötétedett már.

Bólintott. Itt talán hitelesebb tervezett levelének érvelése. Maga előtt látta a kipirult arcú énekeseket, újra megtapasztalta, mit ad az ifjúságnak a közös ének. Hallani vélte a Dohnányi-mű akkordjait is. Akkor már volt harcostársaival vállvetve álltak ki a jó ügy szolgálatában. Mára egyedül maradt.

Késő éjszakáig írt. Felesége többször is aggódva kérte, fekdjön már le, de a levél végére akart járni. Levél? Inkább tanulmány kerekedett belőle. Végül pontot tett az utolsó mondat után, a lapokat az asztalon hagyta, megfürdött és lefeküdt. Éjjeli három óra volt.

Reggel felesége ébresztette. Kezében az este-éjjel írottak.

– Gyönyörű – mondta –, és igaz. – Aztán kicsit tünődő hangszúllyal hozzátette:

– Nem lesz foganatja.

– Miért gondolja?

– Sokszor írja, hogy aki énekel, becsülni tanulja a magyar szót, az anyanyelvét és vele a hazáját.

– Hát nem így van?

– De igen. Csak az a baj, hogy manapság ezek szavak. Sokkal fontosabb náluk a pénz, az európai közösség, s közben a magyar sorvadozik.

A mester kiitta kávéját. A kanalat nem vette ki a csészéből, úgy ivott.

– Indulhatunk – mondta. Kicsit fájdalmasan gondolt az éneklő Magyarország vágyképére.

Kapui Ágota

Szeptember

SSzél babrál az ősnek rőt hajában
és megzissen az illatos avar
A körte íze ott szunnyad a számban
a nyár emléke édesen fanyar

a szőlőmustban bársony zamat illan
már sejteti az újbor szép ízét
a kancsó száján gyümölcs nedve csillan
mely őrzi még a nyár arany színét

Sarolt

A magyar Árpád-ház tényleges ősanyja

Útjára indítom azt a témakört, amely számomra személyesen fontos. Nagyasszonyok. Meghatározó nők és asszonyok. Évszázadokon át. Sokan vannak, több mint százán. Szubjektív válogatás. Köszönöm mindenkinek, aki figyelemmel kíséri világunk múltjának női oldalát.

SAROLT (947 k.–1000 k.) a magyar Árpád-ház tényleges ősanyja. Ő Géza nagyfejedelem felesége, az erdélyi gyula leánya, I. István király anyja, aki Anonymus krónikája szerint egyben Töhötöm dédunokája is volt. Születésének és halálának körülményeit nem ismerjük.

Sarolt annak az erdélyi gyulának volt a leánya, aki – Györffy György szerint – 953-ban keleti rítus szerint keresztény hitre tért. Bizánci forrásból tudjuk, hogy kevéssel Bulcsú bizánci követjárása után az erdélyi gyula szintén Bizáncba ment, ott megkeresztelkedett. A kereszttségben az István nevet nyerte, és családját a bizánci patrícius méltóságára emelték. A gyula ezt követően magával vitt Erdélybe egy Hierotheosz nevű szerzetest, akit előzőleg „Turkia”, azaz Magyarország püspökévé szenteltek. Ennek alapján tehát az első magyarországi püspökség keleti rítus szerint létesült, és felállítására Sarolt apjának nevéhez fűződik. Ekképpen bizonyos tehát, hogy maga Sarolt is keleti rítus szerint keresztelkedett meg. Anonymus szerint Saroltnak Karold nevű leánytestvére is volt, amely kifejezés a gyulák nemzetségében használatos török nyelvben fekete hölgyeményt, Sarolt pedig fehér menyét jelent. (Ezért ábrázolhatja a *Képes Krónika* szökének.)

A magyar uralkodó, Géza arra törekedett, hogy a hét magyar törzset erős és egységes állammá szervezze. E törekvése megvalósítása érdekében vette feleségül az erdélyi István gyula Sarolt nevű leányát. Ez azt is jelenti, hogy nem tudható, hogy Géza feleségének kiválasztása Géza vagy Taksony politikájának lett az eredménye. Bizonyos azonban, hogy a magyar vezetés már ekkor tisztában volt a dinasztikus házasság politikai jelentőségével, így mindenképpen figyelemre méltó az a tény, hogy Géza felesége – mai szemmel nézve – belföldi előkelő családjából került ki. Géza feltehetően a házasság révén próbálta növelni befolyását a Kárpát-medence keleti felében. A valóságban viszont mégsem ez történt, nem Gézának sikerült teret nyernie a gyulák országrészében, hanem Sarolt hozta el a bizánci kereszténységet a Dunántúlra. Nagyon valószínű, hogy az ő kezdeményezésére jött létre a veszprémi ortodox apácakolostor.

A fejedelemasszony férfias, határozott jelleméről több korabeli forrásból is értesülhetünk. Merseburgi Thietmar krónikája szerint Sarolt „mértéktelenül ivott”, a lovat „katona módjára ülte meg” és „egy embert hirtelen haragjában (...) megölt.” Ezek az értesülések nem egy ájtatos fejedelemasszony képét vetítik elénk. Nagyon valószínű, hogy a 990-es évekre az ország irányítása a már megöregedett Géza fejedelem kezéből Sarolt kezébe csúszott át. Ugyanakkor Saroltról a krónikák azt is feljegyezték, hogy „szépségét a környező fejedelmek sokáig emlegették.”

Magyar nagyasszonyok

CSEH GIZELLA ROVATA

A középkori magyar krónikák szerint Géza halála után Koppány – a levirátus hagyományának megfelelően – feleségül kívánta venni Saroltot. A fejedelemasszony ebbe nem egyezett bele, ily módon István és Koppány veszprémi harca, majd Koppány legyőzése után végül István fejére került a királyi korona.

Géza és Sarolt frigyét gazdag gyermekáldás kísérte. Négy leány és egy fiúgyermekükről bizonyosan tudunk. Sarolt két első leánygyermeké közül az egyik I. Boleszláv lengyel fejedelem második felesége, a másik pedig Gavril Radomir bolgár fejedelem neje lett. Másik két leányuk születési időpontja olyan kései dátumokat takar, hogy feltételezhető, hogy Géza második feleségétől, a lengyel forrásokban szereplő Adelhaitól születtek. A fejedelemasszony halálának körülményeit nem ismerjük, és porai ismeretlen helyen nyugszanak.

PÓSA ZOLTÁN

Áltörténeti spiclidráma

Gondolatok Páskándi Géza Vendégség című drámájáról

A büntudatot magunkban újra felosztom! Én, áztatott nemzedék gyermeke, elcsábított fiú, kiáltok: testvér, kimúlsz! Tekints magadba: vallj, gyónj te is, ne csak én! AVAGY NEM GYÓN A GYÓNTATÓ IS VALAKINEK?

Szökés a kategóriák rabságából

Páskándi Géza Szatmárhegyen született 1933. május 18-án, meghalt Budapesten 1995. május 19-én. Éppen hatvankét évet és egy napot töltött e földön. Mivel szinte lehetetlen e szer-teágazó, ezer műfajú, zaklatott életutat és életművet akár monografikus igényű könyvben is a teljesség igényével jellemezni, csak paradoxonokra telik. Páskándi abszurdoid író, aki íróként is költő, költőként is tanulmányíró, drámaíróként is rendhagyó prózateremtő, de azzal sem lehet elintézni, hogy szürrealista esszéteremtő. Életműve mondatról mondatra szökik ki az irodalomtörténeti kategóriák rabságából. Nem csoda, hiszen hatéves börtönszervedés (1957–1963-ig volt kolozsvári, szamosújvári börtönökben, a Duna-deltában, Salciaban) után elvben sem akar ketrebe bújni, még az irodalmi terminusok szintjén sem. Szereti Erdélyt a Részektől Székelyföldig, az Ojtozi-hágóig, a történelmi Magyarország határáig, de azt sem szereti, ha túlhangsúlyozzák partiumi, erdélyi eredetét, ugyanis egyetemesen magyar írónak tartotta magát. Mintha érezte volna, hogy rövid evilági életutat ad neki a Teremtő, kit református hitben tisztelt, így nála nem maradt nap tollvonás nélkül, az átvitázott napok után is dolgozott.

Megismétlem dolgozatom mottóját. „A büntudatot magunkban újra felosztom! Én, áztatott nemzedék gyermeke, elcsábított fiú, kiáltok: testvér, kimúlsz! Tekints magadba: vallj, gyónj te is, ne csak én! AVAGY NEM GYÓN A GYÓNTATÓ IS VALAKINEK?” Nem állítom, hogy ez a kesernyésen, már-már suicid hévvel, magyarán ön-boncoló sorgigász az 1991-es *Önarckép most* című versből emblematiszusan fémjelzi Páskándi Géza életművét és életútját, hiszen erre a sok műfajú, szerzteágazó életműre éppen az (is) jellemző, hogy mélyrétegeiből ezer meg ezer hasonló, célba fogalmazóan ikonikus mondatot tudnánk kiemelni. Hogy máris, in medias res belevágjunk Páskándi huszáros modorában a lényegi sajátosságok felsorolásába, az író nem csak notórius aforizmateremtő, hanem örökös határsértő is. A példaversre utalva az is jogos kérdés, hogy minek is nevezük az idézett költeményt? Valójában inkább prózaversnek, de akár önval-lomásos elbeszélésnek, sőt, esszének is mondhatnók. Nem véletlen, hogy Páskándi kiváló, ihletett monográfusa, Szász László az esszékre vonatkozó fejezetben taglalja az *Önarckép most*

című szó- és mondatkatedrális jellegzetességeit. S az sem véletlen, hogy Szász László *A bizarr valóság írója* című Kortárs Kiadó, 2003-ban megjelent könyvét maga is „csak” monografikus igényű esszesorozatnak titulálja. Ugyanis ahhoz a par excellence műfaji és szemléleti mezsgyerombolához, akit Páskándi Gézának hívnak, csupán rendhagyó és határsértő dolgozatokkal lehet közelíteni. Ő a valóság szemléletében is nehezen körülhatárolható, hiszen jobbára az 1945-től 1990-ig tartó erdélyi mélyvalóságából, és az erdélyi históriából meríti gazdag életanyagát, mégis, lépten-nyomon átlépi a naturalizmus és az abszurd, a valóság és a képzelet mezsgyéit a valóságanyag szürreálisan költői szabad kezelésével. Írónk önreflexív esszéiben, vallomásaiban már a saját stílusát, világnézetét is úgy határozza meg, hogy abszurdoid. Tarján Tamás szellemesen vibráló Páskándi drámaesszéjében rabszurdoidnak minősíti Páskándi nagy drámáit, utalva arra, hogy a Dej-rendszerben letöltött hatévnyi börtön és lágerélet alap-élménye az alkotónak, visszatérő motívuma az életműnek. Az oeuvre egészére is jogosan vonatkoztatható a rabszurdoid

...az anyaországba térve úgy vált idézőjeles vendéggé, hogy lelkében nagy-magyarországi magyar volt.

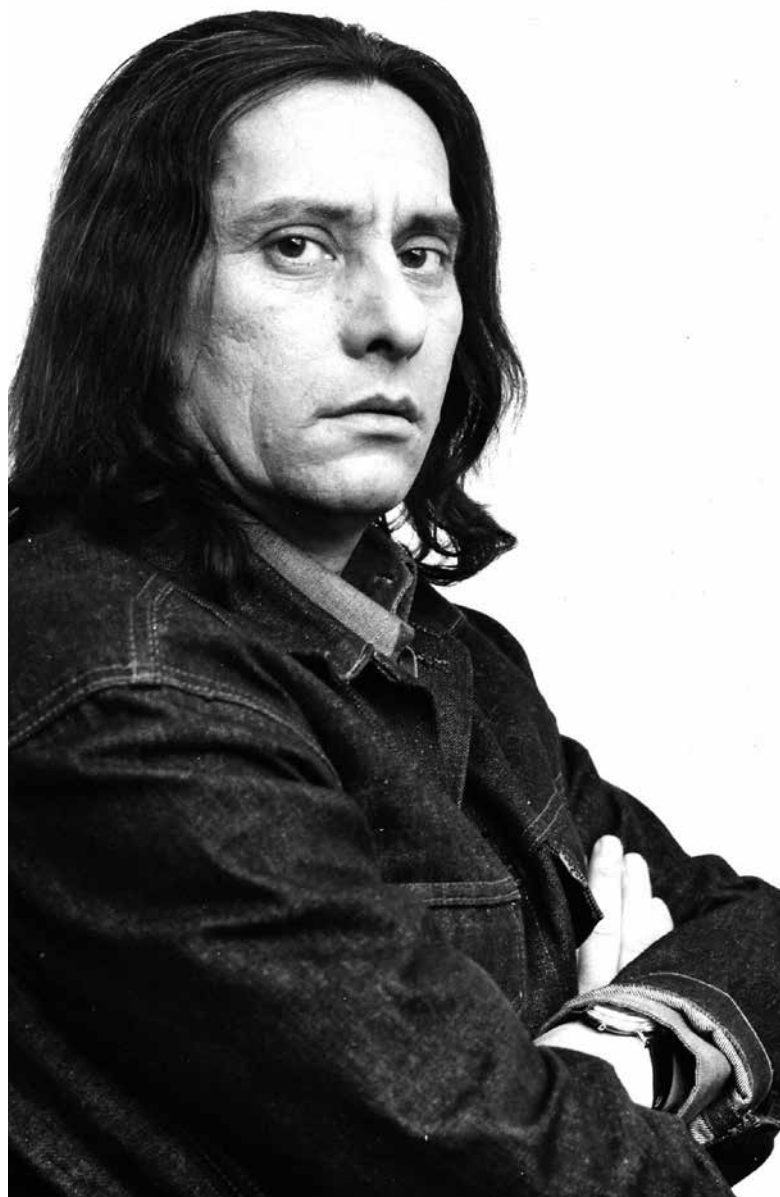
irodalomelméleti kategória köztessége, hiszen sem a *Beavatkozás* című költőien szürreális parabolaregény, sem az *Árnyékfejtők* című megrázó rémálom-történet, sem a *Sírrablók* című bizarr és rendhagyó regényösszegzés, sem a *Vendégség*, sem a *Tornyot választok* című dráma, de még a *Szalmabábuk lázadása* című csapongón, lengén költői idézőjelesen ifjúsági kötet, sem az epikus költemények, mint a *Piros madár*, a *Holdbumeráng*, a *Tűfoka* című regénnyé kerekedő versregényei sem sorolhatóak egyértelműen egyetlen műfajba sem. Versei esszészzerűek, olykor meghökkentően epikusak, hiszen a versregény hagyományaiból is merítkezik, melyet hazánkban Vajda János teremtett meg, de Ady is megpróbálkozott vele. Páskándi esszéi költőiek, drámáinak prózai esszémagyarázatai, de olykor a főszöveg is hemzseg költőien szépprózai elemektől. A legszociografikusabbnak látszó nagyregénye, a *Sírrablók* sem realizisztikus, sem naturalisztikus, nem is groteszk, nem is tisztán esszéregény; megmenti a besorolás esélyétől az abszurd képek garmadáitól vibráló költőiség. Realistának azért nem nevezhető Páskándi egyetlen műve sem, mert már a stílus is eleve áttemeli a líra és a képzelet tartományaiba minden művét. Groteszknek azért nem, mert nem egyensúlyoz borotvaélen valóság és fantázia határain, hanem átlépi a szűk mezsgyét, ide-oda lavíroz, boszorkányos bravúrral cikázik realizmus és

szürrealizmus között, de amint skatulyáznánk, nyomban rá-cáfol egy álomian költői, máskor egy vaskosan naturális mon-dattal. Páskándit valóban abszurdoid remekíróvá, író-költővé, esszé-drámaíróvá, regény-mese-esszé-fakasztóvá nemesítette saját határtalan metaforateremtő fantáziája, de a kor is mely-ben élt: háromféle diktatúrát, majd egy felemás rendszervál-tozást sínylett meg. A trianoni országcsokolásnak, majd a párizsi béke következményeként ő már beleszületett a saját hazájában kisebbségivé válás tragikumába, majd 1974-ben az anyaországba térve úgy vált idézőjeles vendéggé, hogy világ-életében magyar, lelkében nagy-magyarországi magyar volt. S szembesülhetett a kádári Magyarország korántsem puha, aljas kétarcúságával az egész csonka Magyarországot falak nélküli börtönné degradáló, álkedélyes moszkovita láger jel-lemromboló ambivalenciájával, amely 1957–90-ig súlyosabb rombolást végzett az emberi lelkekben, mint az Erdélyben, a Partiumban, a Székelyföldön, a Regátban tapasztalt durva terror. Oly korban élt, amelyben a valóság elemi szinten, apri-ori groteszk abszurd, szürrealis, így a hitelesen megszólaló, különlegesen érzékeny alkotó eleve csak abszurdoid műve-ket írhat még akkor is, ha alkati sajátosságai a valósághívésé-re predestinálnák. Ezért maradok annál a terminusnál, amit Páskándi Géza maga határozott meg önmagának: abszurdoid, illetve, Szász László opusának címét kölcsönözve: a bizarr valóság írója.

Hiteles modell metszetképet ad Páskándi Géza életművé-nek egészéről is három áltörténeti parabolaszínmű-remeklése. „Az a színház, amelyet én szeretek, nem abszurd, hanem sokkal inkább abszurdoid” – vallja Páskándi. Hiszen érzése szerint az abszurd nem más, mint a véletlenség, a képtelenség, a zűrzavar uralma, az abszurd drámaíró e logika szerint a világegyetem antihu-mánus erői mellett teszi le a voksát már azzal is, hogy elfogadja – ha úgy tetszik, a Dürrenmatt-féle tragikus véletlent, a Genet-féle abszolút passzivitást és begubózdást, Beckett is-tentagadó hiábavalóság tanát. „Páskándi darabjai” Tarján Tamás szerint „nem a beletörődés: a kontradikció drámái”. A legran-gosabb történelmi ihletésű színművei közül is kitoronylik a három püspök-drámát magában foglaló Erdélyi triptichon.

Valóban abszurdoidak e drámák, bizonyos értelemben elüt-nek – Páskándi terminusát alkalmazván – a romantikus drá-ma fehéren pozitív-feketén negatív ellentétpárjától, hiszen filozófiai értelemben Páskándi egyik hőséneke sincs igaza, de mégsem egyetemesen abszurd a drámák világvége hangulata. Az úgynevezett pozitív hőseket nem az abszolút igazság bir-toklása, hanem tiszta, igazságkereső szenvedélyük emeli a ha-talomtól megszállott ellenpólusok, adott esetben a fejedelmek fölé. Mindhárom nagy történelmi drámának az a valódi tét-je és dramaturgiai vívőereje, hogy teológiaiának álcázott hatal-mi harc motiválja mind a majdnem pozitív, mind a viszony-lag negatív hőseket. Nem unitárius és katolikus áll valójában egymással szemben az első drámában. A pozitív pólust a tisz-talelkű tudós Dávid Ferenc egyedül képviseli. Ellenségei a két besűgő, az intellektuális, önámító Socino és a harmatos lelkű prostituált Mária, valamint a manipulátor Blandrata és a fe-jedelem, Báthory Zsigmond így-vagy úgy, de a vallásalapító főhős vesztere törnek. A többrendbelien áttételes párbaj va-lódi tétje: nemzeti függetlenség és Habsburg-függőség, ha tetszik: magyar függetlenség, vagy román, vagy orosz, illetve európai függőség. A középső dráma főhőse, Péchi Simon-nak, az úgynevezett zsidózó szombatos teológusnak sem első-

sorban hitéleti okokból kell megtagadnia az ószövetségi né-zeteket, hanem mert a nagyfejedelem veszélyeztetve érzi ha-talmát Péchi úgynevezett fejedelemkeresése által. A Tripti-chon harmadik darabjában, a nagy magyar enciklopédikus-nak, Apáczai Csere Jánosnak sem presbiteriánus nézeteinek teológiai aspektusa miatt muszáj „tornyot” (börtönt) válasz-tania, hanem mert a presbiter-rendszer egyházon belül is, felekezeten kívül is megtöri a hatalom hegemoniáját, s a zsinatot helyezi nyíltan a püspök, burkoltan a világi hatalom, a fejedelem fölé. Magyarán: bár Páskándi püspök-drámáiban teológiai értelemben nincs abszolút, tiszta igazság, mindig azoké az erkölcsi katarzisz, kik a nemzet függetlenségét védik az idegen hatalommal szemben. Nem véletlen, hogy a két bri-liánsra sikeredett első és harmadik drámában idegenek, euró-pai nagyhatalmak burkolt képviselői által történik a hősök elveszejtése. Dávid Ferencet a Júdás alkatú Socino, Apáczai Csere Jánost a leninien csalárd anglikán Basirius csalja csap-dába, egyszerre testesítvén meg a román, a szovjet és a csalárd, a forradalmainkat cserbenhagyó nyugati manipulációt.

Páskándi Géza

Páskándi maga is vallja a kötet esszéisztikus szépprózai bevezetőjében: abban az értelemben szakít a romantikus drámával, hogy a legpozitívabb hőseivel sem vállal teljes azonosságot, ám a legnegatívabb hőseiben is megpróbálja fölmutatni az igazságosztón és az igazságérzet jelenlétét. Szereplői egyszerre öntörvényűek és kiszolgáltatottak: Az író idézve: „Az ember helyzetek foglya, de különös fogoly: ő maga építi a helyzeteit, amelyek aztán foglyul ejtik, esetleg megszabadítják.”

Mintaként tegyük részletesebb elemzés tárgyává a legjobbak közt is legjobb Páskándi drámát, a *Vendégséget*. Ez a gondolatilag, szerkezetileg is szinte tökéletes, ökonomikusan zárt színmű az első megjelenése után, 1972-ban olvasmányként, később színpadi műként is a dámairodalom élvonalába emelte az író. Az 1578-ban játszódó *Vendégség* vagy *Egy az Isten* főszereplői nagyrészt valódi személyiségek. Dávid Ferenc, az egyetlen magyar gyökerű felekezeti alapító püspök, először katolikus plébános volt, majd lutheránus püspök, fénykorában református, majd egyházalapító unitárius püspökként a protestáns János Zsigmond fejedelem udvari prédikátora volt. Jelentős részben az ő tevékenységének köszönhető, hogy Erdély a vallási türelem jelképe ma is Európában. 1568. január 6–13-ig tartották Tordán azt a híres országgyűlést, ahol elsőként Európában határozatot hoztak a vallásszabadságról. Dávid Ferenc kálváriája 1571-ben kezdődött, amikor János Zsigmond halála után a katolikus Báthory István lett Erdély fejedelme, ki nyomban elvette a gyulafehérvári nyomdát az unitáriusoktól. Az 1572. évi marosvásárhelyi országgyűlés megerősítette a vallásügyi törvényt, de egyben kimondta az újabb hitújítások tilalmát is. Dávid Ferencet ennek a tilalomnak az alapján fogta perbe 1579-ben Báthory Kristóf fejedelem. A hite miatt életfogytiglani fogságra ítélték, a dévai várbörtön foglyaként halt meg. Páskándi Géza *Vendégség* című drámája Dávid Ferenc unitárius püspök börtönszerűvé stilizált kolozsvári házában játszódik. A cselekmény szerint egy Socino nevű olasz lázadó, felforgató, destruktív, árulásokra is hajlamos unitárius teológus érkezik vendégségbe Dávid Ferenchez a drámában közvetlenül nem szereplő Báthory Kristóf fejedelem kérésére (utasítására) (A figura valós megfelelője Fausto Socinus). Az álvendégség-spiclitelepítés sátáni ötlete egy Blandrata György nevű szintén olasz származású unitárius orvostól, a katolikus fejedelem kegyencétől származik. A jöttment, mindenünnen elüldözött felforgató „vendég”, a világiáró Socino feladata huszadik századiasán sokrétű: teológiai vitákat kell provokálnia, hogy kimondassa *expressis verbis* Dávid Ferencel Jézus Krisztus isteni eredetének tagadását, hogy lebuktassa vendéglátóját. Az unitáriusok mérsékeltbb ága szerint Atya, Fiú, Szentlélek háromsága egy-lényegű, szerintük a többi egyház túl nagy hangsúlyt helyez a három Istenszemély különállására. A mérsékelt változat tehát árnyalatokban tér el a többi keresztény egyház tanításától, inkább csak a Szentháromság szóhasználat ellen tiltakozik. Socino játszmájának tétje nem kevesebb, mint rábizonyítani Dávid Ferencre, hogy Jézus Krisztust az unitárius vallás szélsőséges variációjának megfelelően földi embernek tartja, ami valójában teológiai képtelenség, súlyos tévedés. Magyarán, Socinot, az örök romboló lázadó spicliként használja föl a hatalom egy valóban téveszméket valló, de tisztességes gondolkodó ellen. A dráma történelmi tényeken is alapuló fikciója szerint a két idegen besúgó tevékenysége juttatta börtönbe Dávid Ferenc püspököt, ahol rövid idő alatt halálát lelte.

Páskándi Géza megtoldja a besúgott-besúgó duót egy fehérhajú fiatal lánnyal, aki a besúgó és a besúgott közös besúgójaként ellenőrzi a manipulatív folyamatokat és mindkét „nagyember” szeretője lesz. Azzal áztatja magát, hogy beszenyenezi, meggyalázza őket, a gyöngék eszközeivel manipulálja az őt manipuláló erőseket. Írónk a drámai feszültséget meszterien feszíti túl azzal, hogy mind Dávid, mind Socino tudja a másikról, hogy valójában mit akar, de úgy tesznek, mintha elhinnék, hogy csak tudósok közti megszokott szópárbajt vívnának. Socino, az intellektuális besúgók megszokott ön-manipulációjának megfelelően elhitei magával is, hogy az általa megfigyelt áldozattal valójában összejátszik, s együtt vezet félre a hatalmat. Sőt, még az együgyű Mária is úgy hiszi, hogy becsapja, megalázza mind a hatalmat, mind az általa megfigyelt „nagyembereket”. Ám alapigazság, hogy a hatalommal szemben gyöngé kiszolgáltatottak csak ideig-óráig képesek kijátszani egymás ellen az erősebbeket, a Páskándi-dráma aktuális sugallata szerint a román és a szovjet elnyomókat. (Nekem is, számos erdélyi, mezőszéki, székelyföldi, felvidéki, délvidéki, kárpátaljai rokonom, ismerősöm védte magát azzal: azért léptem be a kommunista pártba, hogy a szovjet árnyékba húzódva védeltséget találjak a szlovákokkal, a szerbekkel, az ukránokkal, a románokkal szemben.) Páskándi drámájában a „*tisztelelkű hetéra*” Mária halála leplezi le az önáltató elméletet: hiába szennyezte be önmagát, s húzta le a saját szintjére kurvapecéként Dávidot is, Socinót is. A hatalom megsemmisíti a vele szembefordulókat akár nyíltan, akár burkoltan próbálkoznak az ellenállással. A besúgónak viszont nem jár erkölcsi felmentés ezen a földön, akár a családért, akár a jobb életért, akár dupla önáltató csavarral a hazáért árulta el a hazát.

„A hatalom megsemmisíti a vele szembefordulókat akár nyíltan, akár burkoltan próbálkoznak az ellenállással.”

Ettől a huszadik századian intellektuális és bonyolult, tudományosan megszervezett spiclirendszerrel válik Páskándi Géza műve valóban áltörténelmi abszurdoid paraboladrámává a modern kori diktatúrákról, amely játszódhat(na) 1945, 1956 után Erdélyben, az anyaországban, de akár a Szovjetunióban, vagy a Stasi-pokolban, a kommunista NDK-ban is, ahol, mint kiderült, nem volt ritka, hogy férj és feleség egymás besúgóik voltak 1990-ig. A dráma abban az értelemben is abszurd és ambivalens, hogy Dávid Ferenc korántsem a teljes igazság birtokosa, hiszen látszólag csupán egy teológiai tévedés, képtelenség, a Szentháromság tagadása miatt ítéli gyakorlatilag halálra igazságtalanul a börtönbüntetéssel az a fejedelem, akinek filozófiai, teológiai értelemben igaza van Páskándi szerint is, hiszen ő református hívő, s mint ilyen vallja Jézus Krisztus isteni eredetét és a szeplőtelen fogantatást. A dráma igazi üzenete éppen az, hogy senkit sem szabad üldözni akár a helytelen, téves nézetei miatt sem. Gondoljunk csak bele: Páskándi esszéiben visszatérő motívum, hogy ő egy áltatott nemzedék gyermeke, kibe beleégették a szocializmus tévhitét, képtelen teljesen kiszakadni Marx, Engels paradigmáiból, antimarxista is csak marxista módon tud lenni.

Döbbenetesen hiteles a magának mindvégig hazudozó, önmagát is becsapó besúgó, a hatalom képviselőinél látszólag ro-

konszenvesebb Socino figurája. A forradalmárból lett spicli azzal áztatja magát, hogy ha ő, az alapjában tisztességes ember szolgáltat információkat a hatalomnak, akkor tulajdonképpen a hazát védi, s az általa besűgött-tönkretett embernek is használ, hiszen megpróbálja kijátszani, dezinformálni a hatalmat, s kedvező képet festeni áldozatáról. Gondoljunk csak Szőnyi Tamás *Titkos írás* című könyvének leleplezéseire: hány és hány három per hármassá, vagy hivatásos párt-, kultúrfunkcionáriussá, hivatásos KISZ apparátcsikká lett filmrendező, költő, irodalomtörténész, újságíró próbálja magát is becsapni, s a mai, tapasztalatlan fiatalokat is megetetni azzal, hogy ő tulajdonképpen a hatalomnak ártott, egyszemélyes forradalmár volt. (Vigyázat: nem összetévesztendő a három per hármassá)

Szutrély Péter

Vegyünk két tudóst!

Az egyik pergő nyelvű, fitos, hamiskás tekintetű, magabiztos, aligötvenes. Két gyermek anyja. (Ulrike Guérot) A másik tisztességben megcsendesedett, nyugdíj felé tartó, csiszolt mondatokban beszélő ember. (Herfried Münkler)

Mindketten professzorok, tudós ilyen cím nélkül nem is tudós. Egyikük egy egyetemen, mely óvoda huszoneves bébik számára, akik bolognafolyamatban pácolva vadásszák végzetlen „kreditjeiket”, miközben a fészektől való elválás traumáját master-sápkórral enyhítik.

A másik professzor a politikai tudományok (melyek tudományságán kellemesen tűnődhet az ember) tanszékvezetője egy felső iskolában, melyet jó 200 éve alapítottak.

A pergő nyelvű asszony életrajzában amerikai egyetemek, kontinensek közötti mindenféle szervezetek, nagyfontosságú alapítványok szerepelnek. Az idősödő professzor meg csak kitanult filozófus, egy másik régi egyetem volt diákja, aki mostani egyetemén teljesedett ki. Számos meghívást elutasított életében, mert ott szeret lenni, gondolkodni, élni, ahol.

E két professzort vitára hívta egy „királyi” tv-csatorna. (Európa veszélyben. Fejetlenség a Brexit után – hogyan tovább Európa? Maybrit Illner műsora. II. Német Televízió (ZDF) 2016. július 14-én este, a nizzai merénylet idején.)

A beszélgetés hosszú volt, és elég arra, hogy mindkettejük gondolatait megismerjük. A gyorsbeszédű professzornő feltette a döntő kérdést: mi az, hogy német, francia, lengyel, stb.? Mit kell ezen a képtelen jelölésrendszeren érteni? Hát nem mindenki európai? Radikálisan kell demokratizálni az európai folyamatokat. Értelemszerűen el kell tüntetni a különbségeket, vagyis a nemzeteket, melyek eleve lehetetlenné teszik a demokráciát.

Lehetőleg nagyon gyorsan európai köztársaságra van szükség, még mielőtt elszelelné néhány további gőzös fejű, a tegnapi ragadt népség, mely tán angol betegséget kap. Nemzetállam helyett legyen iziben egyesült Európa.

A csendes professzor előbb kifejtette, hogy az európai nemzetek közötti különbségek történelmük, no meg a kultúra okán adódnak, úgy szervesen, az időben legalább kétezer évet eltöltve jól-rosszul alakultak. Nem hinné, hogy ezt radikális demokráciával lazán európaizálni, vagyis inkább brüsszeliálni lehetne. E professzor őszintén bevallotta, hogy szerény

ügynök és a nyíltan kinevezett vállalati vagy katonai általános hangulatjelentő.) Páskándi abszurdoid drámájában a múltba plántáltan képeződik le a bolsevista hatalom manipulatív ördögi szerkezete, amely jó szándéktól függetlenül teszi eszközemberré azokat, akik átlélik azt a Rubicont, amit nem szabad: s belépnek a kommunista pártba, hivatásos KISZ funkcionáriusok, munkásörök vagy besűgők lesznek. Páskándi Géza monográfusát, Szász Lászlót idézve a totális diktatúra „köztes emberré” teszi mindazokat a kiemelkedően tehetséges, középszerű, átlagon aluli embereket, akik képtelenek ellenállni a népboldogítónak álcázott ordas eszmék, a fasizmus, a kommunizmus, a szocializmus, a baloldali liberalizmus szirénhangjainak.

érzései szerint a mai és a közeli jövő európai kontinensének országaiban erre nem található tömeges vevőközönség.

Inkább sóhaj, mint kijelentés zárta szavait: kedves professzor asszony, amit Ön mond az utópia.

Hát ide is eljutottunk. Professzorok nagy nyilvánosság előtt utópiát használnak, mint munkahipotézist. Holott hajlamosak voltunk azt hinni, hogy az utópiák kora a nulla-egy-es realitástudat idején már leáldozóban van. Hajlamosak voltunk azt is hinni, hogy a demokrácia kifejezéssel nem párosul többé a radikális, a türelmetlen, a kikényszerítő és felülírni, mi több összevonni és marokra fogva kézivezérelni vágyás együgyűsége. Feltűnt, hogy Stanislaw Lem, vagy Szathmári Kazohiniája óta megcsappant a szcifi, vagyis a tudományos fantasztikum. De nem!

Utópia lenne a válasz mindazokra a gondokra, melyeket azért csinált magának az ember, hogy azután általában megoldhatatlannak nyilvánítsa? Ha megoldás talán egyetlen gond esetében sincs, a vigasz útja mégis a múlt tanulságai alapján keresendő. Az utópia valóra váltásából is van bőséges, közismert tapasztalat.

Idestova 10 évvel ezelőtt egy fajsúlyos professzori egyéniség, mi több, volt államfő (Roman Herzog: Welt am Sonntagban, 2007. január 14.) már jelezte, mi a lényege, s mi a különbség a két európai felfogás, az intergouvernementalizmus, vagyis a központosítás-utópiája és a föderalizmus, azaz a szövetségi együttélés közöspiaci, kisebb körben már bevált gyakorlatának továbbvitele között.

A közleményt gyenge vita követte, s altatta el. Mindennek ismertetését akkoriban ezzel zártam: „...a tanulmány akaratos feledtetése komoly viharfelhők közeledtét engedí sejtetni Európa láthatárain!” (Búvópatak, 2007. március, 14–15. oldal.)

Komoly viharfelhők közeledte? Tíz kerek esztendő alatt kibontakozott a vihar teljes pompájában. A népvándorlás nyomorában, a különböző „exit”-ek (*latinul, orvosilag exitus = halál*), gyakorlásában, a folyamatos bankrengésekben tombol.

No és a teljes szellemi igénytelenségben, szervilizmusban, amikor professzori elmék nyíltan vállalják az utópiát, mint megoldást gyermekeik és tanítványaik jövőjéhez.

Szomorú látvány egy tépett, kifordult esernyő, melyet az orkán görget magá előtt.

VARGA RUDOLF

Három farkas

részlet a készülő regényből

Akárhogy töröm a fejem, a krasznokvajdi bemutatkozásom képe nem jelenik meg emlékezetemben.

Pedig a ház, az udvar, az utca, a pallás legrejtettebb zugai, a kert mögötti szalmakazlak, amit úgy hívtunk, a Szalmák, a Fényeskereszt, a Mélyút, a dűlőutak az utolsó röpig, az utolsó fűszálig, falevélig nemcsak fényképszerűen, de ha akarom, tárgyi valójukban is köröttem vannak. Ha kinyújtom a kezem, megérinthetek mindent. Az a szív alakú völgy az én térképem a lekicsinyített világmindenségről.

Még az illatokra, szagokra és a zajokra is hajszálpontosan emlékszem, de a bemutatkozásom képe valahogy törlődött. Pedig biztos vagyok abban, mihelyst szállítható voltam, édesanyám azonnal elcipelt a szüleihez. Elcipelte bemutatni a fiút.

Egészen a húszas éveim elejéig úgy is hívtak a szüleim, hogy a fiú. Bár apám szája inkább az inasra, később a legényre, még később a vigécre állt, édesanyám hangsúlyozottan nyomta meg a fiú szót, annál is inkább, mivel a családban hét jány unokatestvérem született, és csak a legeslegvégére, ezerkilencszázötvenhétben sikerült gyarapítani a családot egy másik fiúbüszkeséggel.

Egy másik fiúbüszkeséggel, Gyuszika unokaöcsémel.

Darazsak dongnak a stablondeszka és a pallás álmennyezetének illesztésénél.

Órák óta bámulom a zsongó, el-, majd visszarepülő darazsak munkálkodását a fejem fölött. Nagyanyám a tornácon ül, tapossa a rokka pedálját. Megpökdösi ujjbegyét, húzza a kenderkócot a guzsalyról. Folyamatosan karattyol, be nem áll a szája. Időnként óvatosan meglöki a tornác két oszlopa közt lógó ponyust, amiben fekszem.

A ponyus most alkalmi bölcsőként, vagy inkább függőágyként szolgál. Fejem alatt libatollal tömött pehelypárna. Őrzött képem szerint rajtam csak egy fehér kantus van, ami fiú- és lánygyerekek egyaránt bébiruhája. Hátul, nyakamtól a lábajlatomig fel van vágva. Zsinórral lehet masnit kötni rája, ha pisi, kaki vagy hányásos baleset történik, szempillantás alatt le lehessen húzni a kölyökről a kantust, és a szarítókötélről lekapva ráadni a tisztát. A tornácon ott ücsörög Babuci is, aki csak egy évvel idősebb, mint én.

Ő Varga Veron első onokája, de az elsőbbség mégis az enyém, merthogy én férfi vagyok, ha még csak kezdő is.

Veron a tornácról osztja az ukázt.

Leggyakrabban nagyapámnak, mert ő állandóan kéznél van. Bár igyekszik elvonulni hallótávolságon túlra, az istálló ajtajához, de Veron káráló hangja ott is utoléri. Ha feltűnik Irénke, a meny, keresztapám felesége, Veron azonnal nyolc-tíz újabb parancsot oszt ki neki egy slukkra.

A férfiak ügyesen kikerülnek, ha lehet, csak az étkezések idejére kényszerülnek Veron közelébe. Távolba meredő tekintettel hallgatják nagyanyám repetáló számonkérését. Hallgatnak, csak néha csikordul a foguk, az is csak egy-egy egetverő méltánytalanságnál, megelőzve, hogy gutaütést kapjanak. Csak nagy néha fordul elő, hogy nagyapám vagy Gyula lecsapja a kezében tartott kanalat, és egy szelet kenyérkét vesz ki a kosárból. Olyankor fogukat csikorgatva, de szótlanul hagyják ott a terített asztalt.

Otthagyják, mert saját korgó gyomrukat is jobb hallgatni, mint a Veron káromását.

*Első riválisaim egyike
a kakas volt, amely naponta
többször megtámadt.*

Veron leteszi az orsót a kezéből.

Eljött az etetés ideje. Mindjárt hazaérnek a visítózó malacok a kondával. Teli kell tölteni nekik moslékkal a vályút, szemet kell dobni az apróléknak, megtömni néhány, karácsonyi levágásra hizlalt libát, de előbb, mindenekelőtt én, én, a fiú. Nagyanyám az ölébe kap. Kiveszi a sütőből a meglangyított zsámiskát. Mézet cseppent rá. Elkeveri. Hideg tejfel hígítja.

Kiskanállal tömködi számba a mennyei mannát, a kukoricakását.

Nem tudni hogyan, hogyan nem, édesanyám néhány napra otthagytott a szüleinél.

Valószínű, kórházba kellett mennie a gyomorbántalmái miatt. A Veron lelkére kötötte, úgy vigyázzon rám, mint a szemfényére. Tudta, Veron mindazt be is tartja. Egy percre sem hagy magamra. Éjjel-nappal rajta csüngök. Úgy cipel, mint a kenguruk a kölyküket az erszényükben.

Mellette alszom, a fal felőli oldalon, nehogy leessek az ágyról. Ha kapálni megy, vonszol magával. Egyik kezében szatyor, összefogja a kapa nyelével. Én már a ponyusban szuszogok. Hátára kap, úgy trappol kifelé a mezőre.

A krumpliföldre érve Veron szétteríti a ponyust. Cserépkorsóból vezet önt egy fehér keszkenőre. Csombékot köt a négy sarkára. A fejem búbjára tapasztja, ne köpijenek be a legyek, nehogy napszúrást kapjak. Gyorsan változik a nap állása. Mire Veron egy soron végigér, ami legalább húsz, harminc bokrot jelent, már delel a nap.

Delel a nap, a könnyű szellő alig mozgatja az akáclombot, és én bámulom a felhőtlen kék eget, amin egy fekete sapka suhan át hangtalan.

Nem madár, nem egy eldobott rög, nem is repülőgép, mert Abaúj szegletében szinte soha nem látni olyat. Nem más az, mint egy hatalmas fekete svájcisapka, mely nagy ívben cikkan át az ég boltozatján.

Repül a bacsó tanyája felé, és nyomtalan tűnik el az akác-lombok fölött a Szirákó erdő irányába.

Veron nagyanyám, aki nagyon háklis a holmijára, legfőképpen az edényeire, gyanús zörgést hall a tyúkkudvar felől.

Kidugja fejét a nyári konyhából. Látja, amint a délelőtti napsütésben az ő féltett, kézkománcoz zsírosbödönét húzom magam után a porban. A csirkék, kacsák fürgén csipegetik a tyúkszaros udvaron utánam folyó disznósírt.

Veron nagyanyám, aki bármilyen jól is titkolta azt, hogy imádásig szeret engem, azonnal falhoz vágott volna, ha néhány évvel idősebb vagyok. De egy porbafingó, a földön még botladozva, sokszor négykézláb járó unokát nem lehet megcsépelni. Az úgynevezett anyagi káros gaztetteim végén a sopánkodásból mindig az hallatszott ki, hogy a fene egye meg ezt a büdös kölyköt, de hát mégiscsak fiú.

Később kaptam rá a tyúklétra-cipelésre. Tetszett nekem a kisméretű, a tyúkok szállására felvezető alkalmatosság. Illett a természetemhez. Azt képzeltem, kéményseprő vagyok. Cipeltem is egész nap magammal a láptót, ahogyan a felnőtt kéményseprőktől láttam.

– Ankának ne püttöjjon! – válaszoltam, ha azt firtatták, miért vonszolom magammal a láptót.

Attól kezdve a tyúkok szanaszét tojtak, mert nem tudtak min felkapaszkodni a kurnikba. Esténként nagyanyám, ha már megszámolta és bezárta a tyúkokat, szakajtóval a hóna alatt bujkált be az udvar zugaiba.

Mert a tyúk már csak olyan madár, szeret nyugodtan, visszavonultan tojni.

Első riválisaim egyike a kakas volt, amely naponta többször megtámadott.

Kileste az alkalmakat, amikor fogást talál rajtam. Hátról, lesből, de oldalazva és szemből is nekem rontott. Csípett, kar-

molt, ahol ért. Nagyanyám meg kárörvendően kukkolta. Talán a szanaszét tojt tojásokért való bosszút látott a viadalban.

– Ne hagyj magad! – biztatott hangosan, bár azt se bánta volna, ha az a pizok kakas beroppantja kobakomat.

Ha már nagyon veszésre álltam, nagyapám megszánt. Előszántikált az istállóajtótól, hogy megmentsen a szégyentől. Ólébe vett, vigasztalt, zsebkendőjével törölgette a kicsorduló vércseppeket testemről. Olyankor volt legkönnyebb rávenni arra, hogy meséljen.

Meséljen az ő gyerekkoráról, meg arról, hogy a háborúban milyen hőstetteket hajtott végre.

De arról a hőstettéről, amit a kassai huszárlaktanyában hajtott végre, arról nem nagyapámtól hallottam, hanem édesanyám mesélte el az asszonynevelési szempontból rendkívüli fontosságú történetet.

Egy napon nagyapám behívóparancsot kapott. „Sürgős! Azonnal siess!”, olvasta a fejléc alatti feliratot. A parancs úgy szólt, két lovával, szekereivel, háromnapi hideg élelemmel, tiszta inggel, kapcával, gatyával, azonnali hatállyal vonuljon be a kassai kaszárnnyába. Nem volt mit tenni. A parancs, az parancs.

Nagyapám katonaviselt emberként tudta, hiába a tengersok munka a földeken, a ház körül, neki azonnal vonulnia kell. A bevonulását követő második vasárnapon már nem bírt magával az akkor még fiatal nagyanyám. Tyúkhúsleves, töltött káposztát, ünnepi ebédet főzött. A gyerekeket, édesanyámat és a még karon ülő Gyulát, későbbi keresztapámat, szépen ünneplőbe öltöztette. Megkért egy falubeli gazdát, vigye őt az ura után.

A Veron kérésének nem lehetett nemet mondani. Ő legalábbis úgy gondolta. Suhancként saját fülemmel hallottam, hogy amikor valamilyen megoldhatatlan ügyes-bajos ügyben egy packázó közigazgatási kiskirályyal végképp nem lehetett zöldágra vergődni, Veron a káráló hangján azt mondta Gyulának, a fiának:

– Mondj meg neki, hogy én kérem!

Kimondta a varázsszót. Ezzel a maga részéről le is tudta a problémát. Legalábbis ő úgy hitte, mert még soha, senki nem mert neki nemet mondani.

Arról nem szól a fáma, hogy a kapunál strázsáló örök mi-ként engedhették be Veronkám. De ismerve az ő természetét, nem kell hozzá nagy képzelőerő, hogy az ember felfogja, milyen, szelídnek nem mondható erőszakkal törte át magát az őrségen. Az ügyeletes bakával lehívatta nagyapámat a kaszárnny épületéből.

Szegény nagyapám kénytelen-kelletlen, a kíváncsiskodó, kaján tekintetek ösztözüben teljes harci díszben odamasírozott az ágyúkerék mellé pokrócot terítő Veronkához és a gyerekekhez.

Akinek van fogalma, ismerete az egykori *K und K* huszárlaktanya hangulatáról, rendjéről és vasfegyelméről, tudhatja, ott még fingani is csak a szolgálati szabályzatnak megfelelően szabad. Elképzelem, amint Veronkám a csőrömpölő lábosok közül invitálja Rudit, telepedjen már le hozzájuk az ágyúkerék mellé, a fűbe, és kezdjék el falatozni a vasárnapi ebédet.

A vége az lett, hogy nagyapám a húsvéves, csigatészta kantlit dühtől, tehetetlenségtől remegve, meg a várható zupás-örmesteri retorziótól tartva az ágyútalpához csapta. Azt végre

megértette Veron. Összekapkodta a pulyákat, és porzott velük vissza Krasznokvajdára, hogy még napnyugta előtt hazaérjenek.

Az emlékezetes kassai látogatást fénykép örökíti meg, amely Braun Béla, Kassa, Fő út 108. alatti műtermében készült.

A nevezetes családi fotón nagyapám látható huszár monderban.

Mellette Varga Veron nagyanyám, aki a gémlábú széken ücsörgő fiúgyermeket, Gyulát vigyázza. Előttük édesanyám hatévesen, pöttös nyári ruhácskában, rámás csizsmácskában.

A nagyapa vitézkötéses, aransujtásos monderja, amit élete végéig őrzött, eleinte nagy becsben tartva, naftalinkristálylallyal a zsebben lógott a szekrényben, aztán a második nagyháború után már hétköznapi viseleteként szolgált. Végül a kiskamrában, majd a lóistállóban kötött ki.

Az ajtófélfába vert szögön lógott, amolyan, a hűvös napok idején felkapkodni való lajbiként.

Hadonászok fakardommal, aprítom a láthatatlan ellenséget, egészen addig, amíg az utolsót is legyőzöm.

Attól a mondértől némileg különbözött a Balog atyuska tintakék színű, vérpiros veretű dragonos köpenye, melyet rézpitykék díszítettek, és amit Balog atyuska télen-nyáron viselt.

Én magam soha nem is láttam másban, csak abban a katonaköpenyben. Balog atyuskáék szegről-végről rokonaink. A patak hídnál laktak. Balog atyuska állandó tartózkodási helye a nyári konyha, ahol atyuska a lócán ücsörgött egész nap a sarkig tárt ajtóval szemben. Balog atyuskának hosszú ősz haja és szakála volt. Akkorában pont olyannak képzeltem a kaporszakállú Öregisten arcát, mint amilyen a Balog atyuskáé. Csak az Öregistént nem katonaköpenyben, hanem hálószerű, bő kantusban vizionáltam.

Mi, gyerekek napjában többször elszaladtunk megnézni Balog atyuskát. Már nem is tudom, mi volt arra az apropó, de valamelyikünk időről-időre megszólalt, hogy:

– Menjünk, nézzük meg Balog atyuskát!

És akkor máris futottunk. Szépen köszöntünk neki, kérdeztük:

– Hogyan van, atyuska?

Balog atyuska vízkék szemével értelmesen pislogott felénk. Reszketeg hangon válaszolt:

– Jól vagyok, angyalkáim.

Mi meg elköszöntünk, sarkon fordultunk, és futottunk vissza játszani, enni, végezni, ami éppen a dolgunk volt.

Szombat vagy vasárnap lehet.

Szeptember vége, október eleje. Az a szürkület előtti különös állapot, amikor a nap már nem süt az égen, csak a felhőről visszaverődő fény sziporkái járáják át a levegőt. Szombat vagy vasárnap lehet, mert édesapám is otthon van. Szüleim a konyhában ülnek, vendégekkel trécselnek. Azokkal a jó szomszédokkal, akikhez átjárunk kölcsönkérni csipetnyi sót, kanálnyi cukrot, meg ők is naponta beállítanak fél kiló kenyérért, bögrényi lisztért.

Később, az idők során anyám külön edényt tartott arra, amiben a kölcsönkérőknek odaadta az árut. Annak oka az volt, hogy valaki egy nap, amikor meghozta a csupornyit kristálycukrot, amit kölcsönkért, édesanyám beöntötte a zacskóba a miénkhez, csak hogy a csupor aljáról öntötte a borotvahabot is. Öntötte, ami benne volt, telis tele fekete sörteccel. Nyilván nem szándékos becsapás történt, csak az örökös kapkodás, az örökös égszakadás-földindulás okozhatta a figyelmetlenséget.

Édesanyám nem tette szóvá az esetet, de attól kezdve egy külön, csak arra a célra szolgáló átlátszó üvegedénybe porciózva osztotta a kölcsönöket.

Szombat vagy vasárnap lehet.

Az udvaron jövök-megyek. A szokásos játékomat játszom. Elképzelek egy helyzetet. Leggyakrabban harci helyzetet. Húsz-harminc ellenséges katona áll velem szemben, azokkal küzdök. Körbekerítenek, de én ügyesen kibújok a kelepceből. Hadonászok fakardommal, aprítom a láthatatlan ellenséget, egészen addig, amíg az utolsót is legyőzöm.

A közelharcban én magam is földre kerülök. Felbámulok a feneketlen mélységű, hatalmas égre. Fölöttem a kelő hold. Kúszok, vonaglok a földön. Lábra szökkenek. Megint felpillantok az égre. Ahogyan szaladok üldözöm elöl, lépésről-lépésre jön utánam a hold. Megállok. A hold is megáll. Elindulok. A hold is jön utánam. Irányt változtatok. Futok jobbra. Futok balra. A hold mindenütt követ. Tátom a számat. Sehogy sem értem, mi van itt. Akkorában mifelénk talán még nem is hallott senki a földre épített több ezer piramis rezonanciájáról, hogy azok tartsák távol tőlünk a holdat, nehogy a végén még belénk ütközzön.

Bemegyek a konyhába. Hívom édesanyámat:

– Jöjjön már!

– Mi baj van? – firtatja édesanyám.

– Semmi, csak jöjjön már egy kicsikét.

– Majd később.

– Nem jó később. Most kell!

Unszólásomra velem jön édesanyám, hogy végre megtudja, mi az a halaszthatatlan dolog, ami miatt ott kell hagynia a vendégeket.

Felmutatok az égre:

– Nézze csak! Most elindulok arra és a hold jön a nyomomban.

Édesanyám mosolyogva nézi felfedezésemet. Már menne is vissza a konyhába, de én csak forszírozom:

– De miért? Miért? Miért jön furtonfurt utánam?

– Biztosan azért, mert szeret téged. Tudod, a hold, az cicásítva van – kacag anyám.

Otthagytam az udvar közepén világnagy felfedezéssel.

Egyszer majd jó lesz.

Hosszú, hideg telek idején, amikor délután négykor már sötét van, leginkább akkor jött rá a beszélgethetnék az emberekre. Akkor vált kívánatosá a másik ember közelsége. Beszélni, beszélni, feloldódni egy kiadós trécselésben.

És akkor máris indultak a szomszédba vagy a távolabbi helyekre, hogy valamivel múlassák a sosem múló időt. Nem kellett előzetes megbeszélés, telefonon bejelentkezés, semmi macera. Mindenki csak úgy, ukmukfukk beállíthatott a szomszédhoz vagy ismerőshöz, oszt kész. Ott pedig szeretettel fogadták.

Lelkendezve, mintha ki tudja milyen rég nem látták volna azt a másikat, pedig lehet, csak fél napja vagy néhány órája.

Azonnal előkerült a terülj-terülj asztalkám. Kezdődött az eszem-iszom, pedig leginkább nem is volt otthon semmi. De néhány pohár bor vagy dugi házipájkánk, meg kenyérke azért mindig akadt. És ha kenyérke van, akkor minden van. Mindjárt került hozzá kevéske avas zsír, ami a tavalyi disznóölésből maradt, arra meg só és piros paprika. Pillanatok alatt kész a masina sütőjében a héjában sült krumpli, a sütőtök. A kenyérkét a platnyin ropogósra lehet sütni. Sercegve reszeltük rá a fokhagymagerezdeket. A pirítós pedig királyi falat ütőolajjal. A pallás zugából vagy a kamra sarkából csak előgurult néhány alma, dió. Megvolt hát minden ahhoz, hogy az ember jól érezze magát. A gyerekeknek forró tea mézzel vagy cseppentésnyi borral. A tele pocaktól, mikorra a lángról pattanó kukoricaszemek habosan kifordultak, akkorra beindult az emberek beszélőkéje is. Olyankor, pattogatott kukoricával tele szájjal egyszerre beszélt mindenki, úgy, hogy nemcsak azt nem hallotta, amit a másik mond, de még a saját szavát sem értette. Mindaz mit számított már? A szegénység házibulijának tetőfokán pedig rendre kirobbant az ének és a tánc, amelybe pillanatok alatt bekapcsolódhatott aprajagyja.

Döngött a föld, úgy, ahogyan kell.

Mi generálta azokat a korabeli dínomdánomokat, villámcsődületeket?

Hallani a másik ember szájából azt, amit mi magunk tudva tudtunk, mert öregeink öregei elmesélték. Egyszer majd jó lesz. Arra vágyott mindenki. Hallani, hallani, és újra csak hallani azt az ígéretet.

Mi is gyakran mentünk bulizni spontán hacacárékba, meg hozzánk is sűrűn jártak batyusbál alapon dáridózni a szomszédok, barátok. Koccantak a poharak, bögrék az asztalon. Ropták a táncot, vagy vonszolták egymást a párok, ahogyan erejük adta. Kivéve az én édesapámat. Őt soha nem láttam sem táncolni, sem énekelni. Nem tudott, nem akart, olyan mindegy.

Ha molesztálták, ráncigálták, csak annyit dörmögött:

– A teremburáját! Nem csinállok én magamból bolondot.

Nem csinált magából bolondot, de szívesen nézte, hallgatta a többi ember táncát, énekét. Apám nagyritkán álmában dalolt. Akkor sem hosszan, csak néhány foszlány szakadt fel torkából. Az volt az ő titkolt mulatsága, lényé legmélyéről kiszakadó sóhajtása. Néha azt hiszem, minden, mit csinállok, az nem más, mint annak a titkos sóhajnak a kizengetése, elnyújtása egy életen át.

Annak a jajgatásnak tűnő dallamnak a folytatása, amit az álom vízének zavarosából felénekelt az én édesapám.

Sorsfonalunk szakítópróbái

Varga Rudolf: Varga Veron rokkája

A verskötet fődélén kereken százéves fotó látható, rajta a költő anyai nagynyja, Varga Veron fiatalon, családi körében. A madonnaarcú, fejkendős falusi asszony balján a huszármundéros, kétcstillagos altiszti rangjelzésű, alighanem káplári rendfokozatú huszárférj karddal és lovaglopálcával, előttük két szépen felöltöztetett gyermek. Egyikük még karonülő fiúcska, a mellette álló süldő lány a költő leendő édesanyja, a kisebb fiú nem látszik, ő a várandós asszony hasában várja világrajövetelét. A verseskönyv „hőse” Varga Veron.

Verseskönyvről beszéltem, mert költészet ez, líra a javából. De a kötet utószavát író Szarka Istvánnak is igazat adok: ő versregényt említ. A mű kereken száz fejezetben, azaz versben szól Varga Veron történetéről, lelkivilágáról, egyéniségéről és különös, babonásan is bölcs észjárásáról. Ám a mű egyenként is megálló versekből épül föl. Száz év, száz vers. A költő fölidézi, szólítja, beszélgeti a családjáért élő asszonyt. Látjuk sorsát, helytállását a huszadik század háborúiban, forradalmaiban, diktatúráiban, a távolabbi és a közelebbi múltban. Eközben Varga Rudolf mágikusan kifejezi saját érzelmi viszonyát az elmúlt száz évhez. Sejteti azt is, ami ezt az időszakot ezer évvel megelőzte, és véleményezi a lényegre lepárolt valóságot, mindazt, ami az ezredforduló negyedszázadában

történt, nemcsak a politika cirkuszi porondján, hanem a szerző saját létében, lelkében s még sok más emberében.

Varga Veron a gyakori magyar névvel, paraszti sorsával sok minden, csak nem átlagember. Emberi szenvedései, sejtelmei olykor emberfölöttiek, érzelmei finomabbak, mint akárhány filmcsillagé. Szellemi képességei kiterjednek a velős mondásoktól és a mesélős múltidézésről a gonosz megillető ráolvasásig. Ért az állatok, virágok és gyógyfűvek nyelvén. Képes megfékezni a családját fenyegető démonokat, s holtában is leveszi a rontást rémálmokkal küzdő költőunokájáról. Vigasztalon sűg szeretteinek, mit tegyenek, miben reménykedjenek. Véleménye a világ dolgairól eredetiségében is kollektív tudás. Lényegében egyezik a modern észjárású költő ítéleteivel – közvetett és közvetlen önkifejezés ez a javából. E kifejezési mód fölöslegessé teszi, hogy alanyi vagy tárgyi költészetről beszélhetünk-e.

A szövegek mágikus hatásúak. Varga Veron titkok tudója, mintha birtokában volna a hindu mahatmák, a titkos tanítások igazának. Sok minden megfordul az eszes asszony agyában, miközben rokkáját hajtja, mint Buddha hívei az imalmot. A rokka kézi vagy lábmeghajtású, egyszerű, három vagy négy lábú kerek szerkezet, amely (a *Néprajzi Lexikon* le-

Olvasólámpa

KÖNYVEKRŐL, ÍRÓKRŐL

írása szerint) „egyidejűleg sodorja a gyapjú- vagy rotszálakat fonallá és tekeri föl a kész fonalat a csévére”. A versregényben az ütemes szálvezetésnek konkrét és jelképes szerepe van. A dolgos kezű asszony munkaeszközén az idő fonala pörög s gombolyítja föl a sorsot és a róla szóló gondolatokat. Varga Veron nagymama, guzsalyánál ülve vagy a családi tűzhelyet görével táplálva, évszázados örökséget ad át unokájának az életről, az elődökről, a tisztességről, a rontás elűzéséről. „Veron, Varga Veron, / vedd le, vedd le, / vedd le rólam a rontást!” – kérleli a költő a képzeletben életre keltett szülét. Táltosboszorkányi vajákoságában nem hisz, de megérzi szavaiban a törvénykönyvek fölötti léttörvényt: „rokkádon pendülnek kenderszálak, tizenkét húron játszik az ég, / rokkád kereke örökké / forogja, / egy, csak egy a törvény” (Egy, csak egy a törvény). Hisz az öregasszony egyéniségébe: rokon az a költői varázslással. Tanítványa gyerekkori pátyolgatójának: „sinítsd meg homlokom, halántékom / ráncvesső törpéit üsd agyon, szederjes / száddal mormolj, / mormolj varázst, / bájos bűbajt forogjon / ördögmotollád” (Vedd le rólam).

Látjuk sorsát, helytállását a huszadik század háborúiban, forradalmaiban, diktatúráiban...

Veron nagymama jelképes alakká növekszik szemünkben. A hűséget, a helytállást, a családi közösség összetartását, a szegénysors elviselését s a jobbra törekvést személyesíti meg. Különös – és ezáltal tipikus – képességeivel a sokaságban elvegyülő egyéniséget jelképezi. Azt, aki távol tartja utódait az emberiség egyik rákfenéjétől, az elidegenedéstől. Ez nem túlzás, ha végiggondoljuk, mi mindent veszítettünk el száz esztendő alatt a nagy ipari-technikai civilizációs átalakulás kényelmet szolgáló nyereségeivel egyidejűen. „Lettünk önmagunk halálos ellenségévé. / Önárulás. / Létünk áron alul eladva. / Kifosztott ország. Mit el lehet / követni ellene, elkövetett. (...) Örök. Örök a gerjesztett háború” (Ólomgolyó szív). A gondok, úgy tetszik, noha ritkán szakadnak el a családi gazdaság látómezejétől, mégis egyetemessé magasodnak.

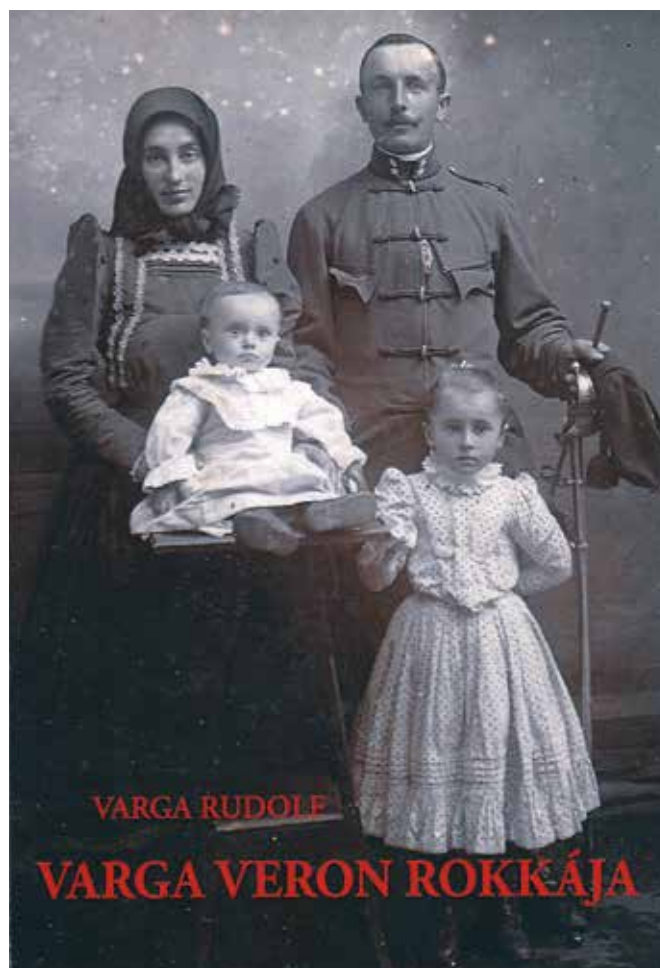
Kívülről-belülről ábrázolt hősnő Varga Veron. Sok mindenben illetékes, beavatott asszony. Tudja, mikor és hol kell keresni a friss tojást, megfejni a tehenet, kicserélni az almot. Megtömi a libát, s a dunnába való pelyhet nyaranta lefosztja róla. Esti etetéskor az állatok mindegyik fajtáját máshogyan szólítja, s összeszámolja a tyúkokat. És csodálatos történeteket, el nem felejthető bölcsességeket mesél unokájának, miközben keze alatt ég a munka. Aratáskor sarlós, marokszedő, ha kell, gyümölcszedő és befőző, sütő-főző-mosogató, ruhateregető háziasszony, füvekkel, ráolvasással gyógyító, virágöntöző s még ki tudná felsorolni, hányféle munka végzője. Nem téveszti össze a Göncölszekeret a Fiastyúkkal, a kékes-fehéren ragyogó Esthajnalcsillagot a vörösen villogó Marssal. Minden népnek, minden falunak, minden családnak megvan a maga Varga Veronja. Ő a mindenkori Asszony, anyóka korában a Szüle, a Nagymama vagy a Mama, kinek lányát a gyerekek Anyának, Anyunak szólítják. Norvégiának, Bolíviának és Magyarországnak is megvannak a sokkal inkább egyszerű, mint „egyszerű” Varga Veronjai. Róla szól Ibsen Aase anyója a *Peer Gynt*ben, García Márquez Ursula asszonya a *Száz év magány*ban és Pék Mária Fejes Endre *Rozsdatemető*jében.

Nem is beszélve Kiss Annáról, aki mindig ugyanazt a bölcs asszonyt beszélteti ritmikus ismétlésekben gazdagon, a valóság fölé emelkedve, ha egészen más modorban is, mint Varga Rudolf a maga hősnőjét.

A gondolatok ritmusát Varga Rudolf könyvében a rokka surrogása kelti föl befogadói érzékeinknek. Két korszak találkozik és fonódik össze a versek rendjében, mint a rostok szálaiból Veron ujjai közt a fonál: a régi és az új, erős kritikával, a jó és a rossz érzékeny megkülönböztetésével, a girbegurba múltból okulva, a jobb jövőt sóvárogva. A költő nem idealizálja a múltat, tudja, hogy Veron legboldogabb napjai is milyen gürcölős szegénységben teltek, s ha voltak boldog napjai, a fiatalság természetes életerejére s az élet rendjébe vetett hite és reménye táplálta őket.

A Varga Veron sorsával fölfedett múlt regionális kifejezései nyelvi neologizmusokkal keverednek, válnak el egymástól és színezik át egymást. Archaikus szavak, szerszámnevek, szóalakzatok keverednek a mai élet számítógépes vagy éppen mikrofizikai és kozmológiai kifejezéseivel. Az így keletkező nyelvi eklektikusság indokolt: a falusi gyerekek is hovatovább többet tudnak internetről, fészbukról, plazmatévérről, mint a lovaskocsi, kocsiszán alkatrészeiről vagy az ekepapucsról.

Hazánkban már a sok évszázados, paraszti kezdetek óta a néhány holdas kisgazdacsaládok háza táján rengeteg az asszonyi tennivaló. Veron neveli gyermekeit, majd jórészt unokáit, ő közvetíti az ősök tudását, a ki tudja, milyen, kereszt(y)én(y)-e vagy pogány fölsőbb hatalmak üzeneteit, prédikátorok, egykori fonó-szövő, javas- és füvesasszonyok, sámánok,

intelmeit. Férjének világháborús távollétében ő néz szembe a beözönlő idegen katonákkal, s jó, ha csak lövészárkot ásatnak vele, s bátorságával meg tudja állítani a portájára betolakodókat. Így tanúskodik erről ez a versrészlet: „*Konyhád ajtaját / berúgia a szél, katyuskák / süvitenek, aknagránát / robbanása rántja le az eget, / (...) húsz falubeli asszonnyal, leánnyal / süket vakondokként / ástok, / fagyos földbe percesi / erdőnél embermély lövészárkot / ástok*”. De a „muzs”, a férj hollétét firtató katonának elveszi bizalmaskodó kedvét szigorával.

Két korszak találkozik és fonódik össze a versek rendjében, mint a rostok szálaiból Veron ujjai közt a fonál...

„Perecs” nevű községet nem találtam a térképen, de Perecsét igen, az Borsod megyében van, félszáz kilométerre Miskolctól, s a szerzőnek tudtommal ez a tágabb szülőföldje. Említ más községneveket is, amelyek alapján hitelességét szociográfiai szempontból sem vonhatjuk kétségbe. A történelmi szavahihetőség még fontosabb. A nehéz életű asszonyt, Varga Veront, az egykori pesztonkát 1950 és 1959 körül zaklatják a „munkáshatalom” téveszervezői. Átlát a nagyfejűek ködös ígéretein, észreveszi bennük a fenyegetést. A költő az ő eszével tudja legjobban megítélni, milyen hamisságokkal szédítik a sokaságot a különböző korszakokat, rendszereket oda- és visszaváltogató országvezetők-országvesztők és propagandistáik. Korunkban így diktál az asszony halhatatlanított szel-leme: „*Veron, Veron, Veron, / úgy tettél / mintha észre, / észre sem vennéd, / világról, válságról, / világválságról*” van szó. „*Bankról, világbankról, / új világrendről, / világkormányról, / hitelről, csapdáról, / hitelcsapdáról (...) adósrabszolgaságról sem te, / sem én / nem tudtunk*” (Nem könnyezett). Varga Rudolf gyakran kifejezi szabadságszerető hajlamát és pártokéval össze nem téveszthető szociális értékrendjét, melybe nemcsak hogy belefér a hazafiság, de meghatározóan fontos mozzanat. Tudja: a provincialitás-

Varga Rudolf

Volt egyszer egy világ

Hol volt, hol nem volt, jégmartáncaid a kemence fellobbanó paraszánál kisimulnak, Veronkám, egyszer volt egy király, volt egyszer egy világ, kakasülő fölött lidércfény villan, megvillan a homály, suton kucorgó guvadt szemű kutyafajzat tapsifülét hegyezi, várja a pillanatot, a valónál valóbb csudát.

ból kitörő egyetemesség nemcsak a megírt világ méretén áll vagy bukik. Magánéletünk és magyar voltunk értelmezése világtendenciára is utalhat. Vonatkozik a régi vágású faluból kiáramló nemzedék mindenütt jelenvaló vágyaira, csalódásaira: „*El innen, el!*” – kiáltja a költő, noha ő még tudja, mi a kapálás közben a nagymama hátán viselt bölcső, a pongus, a teknőszerű kenyérdagasztó melence vagy a fejkor használt ülőke, a tőcik. Ezeknek megvannak a török, kínai, perui megfelelői, a verejtékes szegénység örök szimbólumai. Néhány utalásból ítélve Varga Rudolf költői példaképei közé tartozik a hazaiak mellett az orosz Viszockij is. Szabadságot és szociális jogegyenlőséget akar mindenképpen. Társadalomkritikára való hajlamát Varga Rudolf nem politikai mozgalmakban szerezte: az ősök, jórészt Veron életigazságaiból sajátította el.

Legendák szövik át verseiben a kemény élettényeket: a remény régi eredetű: legalább Attila királyig, Dengerik hercegig, Csaba királyfiig visszavezethető.

A huszárzubonyos nagypapa itt-ott urizáló történetéből megsejtünk egyet-mást a szabadsághiányból fakadó erkölcsi botlásról is. „*Elmaszírozott hetedhétországon túlra, (...) bűnhődni / talán azt a rakacaszendi vásár után / elbokázott üsző árát, (...) a hattúnyakú / tanítókisasszonyhoz szökést?*” A nagyszülők ismeretése is adomába illőn kezdődött. A költő fölteszi a kérdést nagymamája szellemének: „*pirultál? pirultál vagy sápadtál?*” A válasz: „*Ha hírbehozott kend, vegyen is el!*” Így képzelem el az idősödő költőnoka Veron elbeszéléseiből, mi is hangozhatott el a Sorsnak „*abban az összenézés / halálon túl is tartó, / delejező, delejező pillanatában*”

Veron mindent tud a szerelemről, érzi, mit jelent, ha (Szaphóval mondva) „*szakadós ma a szál*”. Sok mindent megtapasztalt a haragról, a boldogságról és a boldogtalanságról meg arról, hogy milyen fontos a házat-hazát-világot betöltő békeség. Igézni emígy tud a költő, jócskán az öregasszony szávaiból is ráragadt, gazdag nyelven: „*gyere hozzám, gyere / hozzám vissza, csillagokból, petrezselyemgyökerekből, / krumpliszárból, éghe mászó / bab indából, borsólevélből, kalászkok / aranyából teremted / saját könyved olvasó / Veron, Varga Veron nagyanyám*”. S a folytatás: „*nyúljon fel / bütykös kezéd, simítsa / konok koponyám, / kéménykiürtőn alászálló / démont, tévelygő lelket, / pókhálós mennyezet / homályába bújt / lidércet vonórudad horgával kergess el!*” A kötetben végigvonuló rokkamotívum később így működik: „*gyere olyan messziből, mily hosszú fonatot orsód rezgése sem gombolyít*”.

A versek külleme is jelzi, hogy mai ember tűnődik régi – és alighanem „örök” – emberi dolgokról. A függőleges tengelyhez igazodó sorok a számítógép egyetlen kattintásával rendezhető el, cikcakkos nyomdai képük modern nyugtalanságot és lelki ziláltságot éreztet. A gyakran megismételt szavak regőlő hangulatot keltenek. Ez az ismételtető forma Varga Rudolf más kötetében is gyakori – jó ideje szinte általános –, és illik figyelmeztetnem őt a modorosságra: ki tudja, hány és milyen más módszerekkel fejezhető ki még az aritmiás szívdobogás, a modern élet szorongó légszomja s a diszharmonióban a harmónia vágya. De mindenekfölött elismerésemet kell kifejeznem a minden ízében őszinte, mágikus, a bartóki és Nagy László-i jelzőt is különösebb túlzás nélkül megérdemlő, hiteles mű iránt.

ALFÖLDY JENŐ

Varga Rudolf: *Varga Veron rokkája*, Hungarovox Kiadó, 2013

Egy kissé rendhagyóan

Olvasólámpa
KÖNYVEKRŐL, ÍRÓKRŐL

Heiter Tamás Fehéregyensúly című kötetéről

„Ő is hajlamos a játékra, ami a legtöbb esetben mély jelentéssel párosul, és nem ragad le a pusztá villogásnál. Izgalmas, ahogy belebújik időnként mások bőrébe, pl. Gauguinébe, de Villon és József Attila palástját is kész magára venni. Alapélménye neki is a csalódottság, ami legújabb korunk velejéig romlott erkölcséből következik. És Heiter Tamástól is távol áll a becsmérő hang. Reználtan jegyez meg számos gondot, szenvedélyesen bírál, de értünk haragszik, nem ellenünk. Az elherdált szabadság-lehetőség bosszantja, és teszi indulatosá. Am mindig érzékeli a határokat, nem veti el a sulykot. Lírai kifejezésmódja ennek a magatartásnak felel meg, és nagy fegyelemmel szerkeszti műveit.” – írtam néhány évvel ezelőtt a 63. című antológiáról, amelyben Heiter Tamás művei mellett László Zsolt és Németh J. Attila írásai szerepeltek még.

Azóta is vállalom a fentieket, és most, új verseskötete, a *Fehéregyensúly* megjelenésekor is hasonlókat gondolok róla. Azzal a személyes kiegészítéssel, hogy igen jókat szoktunk élőben és telefonon cseverészni, nem mellőzvé a humort és az iróniát sem, melyek egyébiránt a Heiter-műveknek is sajátjai. Meg azzal a kiegészítéssel, hogy a monotópia pedig nem más, mint a festészet és a grafika határán megjelenő képzőművészeti technika. Hogy jön ez ide? Úgy, hogy a kötetet a költő művészbarátjának, Kádas István Ottónak monotópiái díszítik, és ami még fontosabb: újraértelmezik.

De azt is mondhatjuk, hogy ezek a versek is gyakran mozognak különféle határmezsgyéken. Ilyenek pl. a líra és az epika, a mély érzelmek és a kemény racionalitás, vagy éppen a különféle formák. Közös bennük viszont a minőség eszménye. Pl. azért is, mert Heiter csak akkor szól, ha érdemes. Akkor jelentkezik, ha fontos közlendője van. Nincs itt bőbeszédűség és üresjárat. Van viszont olyan élményvilág, ami a kor álságát és válságát jelzi, és ebben az itt nem olvasható, gyakran naturalisztikus elemekkel gazdagított epikus művei is jeleskednek.

Román Károly ajánló szövegéből egy fontos mondat: „Reménytelenségét, keserűségét... nem vallomásokban, panaszversekben, sápadt sirámokban fejezi ki, hanem erős költői képzelettel a tapasztalataiból épít verseket, és ezekkel a »látletekkel« reagál a korra.” Így igaz, és tegyük hozzá: valójában nem sötét világkép ez, hiszen a bajok kimondása mindig is kötelessége a költőnek. S bizony nem a világkép a sötét, hanem gyakran maga a világ... Rejtjeles, tömör négysoros is ezt illusztrálja: „A Huxley-csillag most / fordul az Orion-galaxisba. / A Huxley-csillag még két hétig / látható, azután be lesz tiltva.” Van itt és másutt is olyan vonás, amely a létezés képtelenségét leplezi le, és közben nem idegen a költőtől az ironikus látásmód sem. Műveiben gyakran találkozzunk vendégszövegekkel, és ezek szervesen beépülnek a Heiter-líra világába. Ezzel kapcsolatban a kötet végén ott a némileg vitriolos kommentár: „Szokatlan reakció esetén ne azon-

nal forduljon orvoshoz. Az ilyesmi némelyikünkkel megeshet, ha Önt zavarja, tegye le a könyvet!” Persze jó poén, hogy ez a szöveg a versek után található...

Am mielőtt az olvasó letenné az egyébként igencsak karcsú, mindössze tizenkilenc verset tartalmazó kötetet, számos élményben lehet része. És hangsúlyozandó az „élmény” szó, ugyanis Heiter Tamás tulajdonságaihoz tartozik, hogy ébren tud tartani bennünket, és ezt főleg úgy éri el, hogy nincs a szövegekben üresjárat. Persze nagy figyelmet követel a *Fehéregyensúly* minden részlete. S ha közben elkalandozna figyelmünk, ilyen, jól hangzó címekbe ütközünk: *Magyar Gulliver*, *Hitler-smiley*, *Piszkos Freud* vagy éppen *Dekadens Változat*. Folytatása ez a hang annak a vonulatnak, amelyben pl. „villonul” érezte magát a költő, és a közérzet azóta is változatlan. Sőt!

Képi világa eredeti, szóhasználata néhol megdöbbentő, és mindezek táplálkoznak a hajdani költői beat-nemzedék nagy alakjainak műveiből. Ez azért is fontos, mert nekünk aligha volt Ginsbergünk, és évtizedekkel később is lehet érvényes az ilyesfajta hangvétel. Ha nem is túlnyomó többségben, de azért érzékelhető a közéleti fogantatás is, hiszen a valóságot jól ismerő, annak legkülönfélébb szféráiban otthonosan mozgó írástudó joggal tesz föl izgalmas kérdéseket, pl. a *Magyar Gulliverben*. Van itt költői túlzás is egynehány, de abban nem lehet vita, hogy: „Jó lenne, / ha valaki szellőztetne már, / főleg a fejekben...” És a szíveket is rendezni kéne végre.

Heiter Tamás költészete ebben a szellemi rendrakásban és takarításban is jó segítségünk lehet.

BAKONYI ISTVÁN

Heiter Tamás: Fehéregyensúly, Vörösmarty Társaság, 2016

Heiter Tamás
charles

Nincsen fiatalkori fénykép rólam,
bulvár firkászok nyomoznak, hogy egy fotót
megkaparintsanak a katonai archívum valamelyik irodistájától,
de azon a képen is többen vannak és nincsen felirat, amely énám utalt volna,
nem is tudom, hogy mikor kezdett foglalkozni velem a kormány és
botrányosnak minősített életemet mikor kezdték el archiválni,
két választásom volt, vagy ottmaradok a postán és megőrülök,
vagy kilépek és az írásnak élek, bár jószerével éhen fogok halni,
az éhenhalás mellett döntöttem végül,
LA ringatott reggeli kövein, mikor a bolt felé igyekeztem a járdán,
fák persze nem voltak, az utcán a járda mellett csak tűzcsapok, kukák és tiltó
táblák vetettek unalmas, szabvány alkotta alaktalan árnyékokat, s az úttest
olyan volt, mint egy széles lövészárók, parkoló kocsikból épült töltés az árok mellett,
és zöldet csak a lovin lehetett látni,
erre a zöldre vágyom, s ha néha New Yorkba repülök felolvasni,
kinézek a gép kis, ovális ablakán s azt képzelem, hogy
alant egy értelmes rend működik, hiszen olyan szabályosnak látszik
minden, az autópályák és a traktorokkal poros szántóföldi utak, mind-mind
valami tervszerűsége utal, de messze állnak attól a rendtől, amit én elképzelek,
az arcom olyan, mint egy kiszáradt mocsár, vagy elszikesedett szántó
repedezett földje,
ezek a repedések (állítólag), matematikai képletekkel pontosan leírhatóak,
kérelhetetlen szabályosság van bennük,
egyszer leszállok és elhalkul a gép, a falon olvasom: nyaralj a parton,
onnan jöttem, de nyaralni nem szoktam mégsem,
s a maradék pénzem körül összeszorítom a kezem, és az jár a fejemben,
hogya majd erről írok egyszer,
akkor az „öklöm” vagy a „tenyerem” használata adja vissza helyesebben azt, amit érzek,
a terminálban egy taxis vár, kezében egy tábla, mintha egy sírkő lenne, a nevem van ráírva,
álljon meg egy bolt előtt – kérem a sofőrt útközben – bemennék
egypár sört venni és hozzá egy bort vagy whiskeyt,
a boltos, feltűnően néz, talán
azt hiszi, hogy lopni jöttem, és amikor fizetnék nála,
beüti a gépbe azt a néhány tételt, zsebébe nyúl és a kasszába dobja a pénzt, megtiszteltetés
volt, hogy láthattam önt, engedje meg, hogy erre a pár italra a vendégemnek tudhassam – mondja,
és hozzáteszi – nézze mr. bukowski, én magyarországról jöttem, a nagyszüleimet a nácik tüzelték el,
apámat a kommunisták verték nyomorékra,
engem meg ezeknek az örült rendszereknek rafinált és mocskos kutyuléka hozott ide,
de nem untatom tovább, örülök, hogy találkoztunk,
én is – mondom,
volt a pasasnak stílusa, látszott, hogy olyan ember, akit becstelen
politikai rendszerek legtöbbször becstelennek bélyegeznek,
és mert nem bíznak meg benne, okot találnak arra, hogy lehallgassák,
szarér-hugyér méltatlan munkákat végeztessenek vele, vagy kirúgják a nőjét az állásából,
vissza akartam még lépni, hogy tudassam vele, hogy értem, hogy min mehetett keresztül,
de már elindult velem a taxi, amúgy meg úgyis tudja

PÉNTEK IMRE

Műhely és fórum

Sok víz folyt le a Dunán, amióta első folyóiratunk, a kassai *Magyar Museum* 1788 nyarán megjelent. A kalapos király idején. Öt év alatt 8 füzetben, 600 és 1000 példányban. Az egyik szerkesztő, a később magára maradó Batsányi írta bevezetőjében:

„Tudva vagyon, mennyit használnak más nemzeteknél a tudományoknak a hazai nyelvnek előmozdítására az e végett hetenként vagy holnaponként közbeocsáttatni szokott írások. Az afféle gyűjtemények, ha különféle válogatott jó darabokból állanak, mind a nemzetnek kedvet adnak az olvasásra, mind pedig az íróknak alkalmatosságot szolgáltatnak holmi jeles munkáskáikat, mellyel különben talán esmeretlenül maradtak volna, számos kézbe, s közönséges esmeretségre juttatni. A német litteratura egy ilyen gyűjtemény által jött leginkább virágzásba, úgy mint a *Bremische Beiträge* által, mely e század 5. évtizedében kezdődött. A legújabb ilyen munkák: *der Deutsche Merkur*, melyet Wieland ad ki, kezdődött 1773-ban, és most is folytatódik; *Deutsches Museumja*, amely legelőször 1776-ban jött ki, s hasonlóképpen most is folytatódik.”

A fenntartókról keveset tudunk, Ráday Gedeon, Földi János, Verseghy Ferenc, Földi János, Dayka Gábor, Horváth Ádám, Gvadányi József és mások nevét említik a lexikonok, de a meggyék is hozzájárultak a költségekhez.

Ezt a dolgot az idej folyóirat támogató NKA-as lista hozta eszembe, amely első látásra fele sem volt a tavalyinak. Hogy nagyjából ott tartunk a kezdeteknél. A példányszámot tekintve mindenképpen. A megyei támogatást – akkor! – kiegészítette a magán, a főúri mecenatúra. Amire ma ritkán számíthatunk. A terjesztést a posta végezné. Gyér hatásokkal. Igaz, a körülmények is számottevően megváltoztak. A periodikák száma jelentősen nőtt, az olvasók tábora jelentősen lecsökkent. Az előfizetők az utóbbi tíz évben szinte eltűntek. Azt szoktam mondani: a folyóiratot vagy a szerzőért vagy a cikkéért keresik. Ez legtöbbször a neten is megoldható. Az egész korpusz egyre kevesebbet érdekel. Bár a hozzáférhetőségről lehetne beszélni. Van, ahol csak a címetek teszik közzé, esetleg a tartalomjegyzéket, a szöveghez eljutni csak kínkeserves manipulációkkal lehetséges. Persze, aki a nyomdászogot kedveli, az nem fogja a szöveget a neten kapisgálni. Talán még az újonnan kitalált forma segít: az NKA által támogatott lapok – a KELLO-on keresztül – eljutnak a nagyobb könyvtárakba. Ennek van értelme, hiszen a könyvtárlátogatók a legfogékonyabb, legérzékenyebb közeg.

Az internetes forma szintén érdeklődést kelt, a maga módján ugyancsak növelheti a publicitást. De az alapfunkció, amiről Batsányi írt, szemernyit sem változott: a lapot „válogatott jó darabok” kell, hogy megtöltsék, s nélküle az író aligha jut „esmeretségre”.

Az első kiadványok idején még nem szerepelt ez a két fogalom: *műhely és fórum*. Ám idővel egyre inkább erről volt szó. Természetesen a műhelyig eljutni, nem egyszerű folyamat. S mint lesz a szimpla társasági együttléből művészeti, irodalmi műhely, annak is megvan a maga útja, módja. Előbb a szóbe-

li, majd az írott nyilvánosság meghódításáról van szó, ami meghozza az elismerést. Nem könnyű feladat a válogatás, a minőségi elv érvényesítése, az amatőrség visszaszorítása. (Visszaszorítást mondanék, hisz az átjárás mindig is fennállt a két terület, a profizmus és amatőrség között; a határ sohasem volt precízen meghúzható. Manapság különösen nem.) A fórum megindítása még nehezebb. Fenntartása még inkább. A mostani folyóirat-vitában nyilatkozta valamelyik NKA-as vezető: „az NKA-nak nem feladata a folyóiratok eltartása”. Csak kiegészítő támogatást ad(hat). Pedig éppen itt nyílt manipulációs rés a rendszeren: azok a lapok, amelyek helyi önkormányzati támogatást kaptak, és bevallották, az NKA-tól kevesebb apánásban részesültek. Azok, akik nem – és volt kellő befolyásuk –, többhöz jutottak hozzá. Hisz a támogatásnak vannak

Örök kérdés: szükség van-e folyóiratokra és mennyire? Hogy szükség van rájuk, aligha vitatható.

(és voltak) rejtett formái. Például a főszerkesztői fizetést a (fenntartó) intézmény vállalta magára, a nyomdaköltség egy részét is el lehetett számolni más címen, s hasonló ötletekből nem fogyott ki a jó szándékú apparátus. Természetesen a támogatások különbség tételének voltak más, reális okai: a területi elv, a minőség kérdése, és sok más, jogos szempont is szóba jöhet. Ám az általam említettek nem tartoznak az előbbieik közé, amik – szerintem – némileg deformálják a rendszert. Érdekes az új támogatási forma azon része, mely odaírja: hány lapszám jöhet ki a megítélt támogatásból.

Tehát a kuratórium nem vár el lehetetlent, aminek nyilván az lesz az eredménye: ritkul a megjelenés és ezért csak a helyi önkormányzat tehető felelőssé. Az önkormányzatoknál pedig változó a megítélés. Az elmúlt harminc évben kialakult a gyakorlat: melyik megye, megyei jogú város ad – és mennyit ad – az irodalom fenntartására.

Ebben egyik – de talán a legsúlyosabb tétel – a kiadvány, az antológia, önálló kötet és a folyóirat. Van, ahol kettő is elfér a palettán, van, ahol három. S egyik városban évente négy, másutt hat, vagy tíz szám megjelenésére futja. Az sem mindegy: a négy-öt millió forint, melyet erre szánnak a városatyák, készséggel találja meg az utat a célig, vagy kilincselni kell érte? (Sajnos az is előfordul, hogy évek óta rendszeresen megjelenő, színvonalas, kulturális folyóirat egyáltalán nem számíthat sem a városi, sem a megyei önkormányzat támogatására.)

Örök kérdés: szükség van-e folyóiratokra és mennyire? Hogy szükség van rájuk, aligha vitatható. A szellemi élet mérceje lehet ez, a teljesítőképes kiemelkedés. Hogy mennyire, azt nem fogjuk tudni megmondani, de erre más sem képes. Ezen a területen is – mihelyt felszabadul valamilyen hivatali

nyomástól –, a versenyhelyzet érvényesül. A műhely vezetőjének egyénisége épp úgy „versenytenyező”, mint a szimpatizáló háttér, az esetleges gazdasági mecenatúra, elnyert ilyen-olyan pályázati lehetőség. Rendszerint a főszerkesztő veszi a fáradságot, és tölti ki a pályázati űrlapokat, s aztán a következő év elején ő is számol el. Segítség nélkül, vagy alkalmi segítséggel. Hónapokról van szó, melyek elveszik az időt és az energiát az érdemi munkától. Ha úgy vesszük, egyre kevésbé vonzó pálya ez a kimagasló tehetségeknek. Bele lehet rokkanni az adminisztrációval járó nehézségekbe. És akkor még ott vannak a szerkesztéssel járó feladatok vagy a munkatársak megválasztásának a gondjai. És persze, fizetni kell a szerzőknek! Ez a legfontosabb.

A fenntartás is mára egysíkúbb lett. Számomra érthetetlen volt a megyei önkormányzatokat kivenni a támogatók közül. A megye a maga átfogóbb szemléletével nagyon jó közvetítője a kis településnek. S mindent a városra háritani botorság. Város és vidék? Ez lenne a vidéki Magyarország? A bezárkózás és a nyitottság közt hogy lehet megtalálni a valódi egyensúlyt? Nem csak a pénzügyekről van szó. (Igaz, az oktatás teljes egészében állami fenntartásúvá vált.) A megyeszékhelyeknek, a megyei jogú városoknak kell új stratégiát kidolgozni ezen a téren. S megvan-e erre a szándék, a kapacitás?

Tehát: ismét az önkormányzatok, a városi helyhatóságok teremtik elő a műhelyek és fórumok fenntartását. A műhelyekben azért jelen van az a szakértelem, ami nagy segítséget adhat a helyi megítélésnek. Ha bátran támaszkodnak rá, sok kudarc, tévítélet, melléfogás elkerülhető.

Az a folyamat, amit egyetemes magyar irodalomnak hívunk, részekből áll össze. Helyi vállalkozásokból: műhelyek és fórumok működéséből, lapokból, antológiákból és könyvekből. Felelősséget kell vállalnunk minden egyes magyar tehetségért, amely határainkon belül és kívül jelentkezik. Fel kell kutatni azokat a lehetőségeket, amelyek segítik kibontakozásukat. Nincs más lehetőség a folyóiratok esetében sem. A fórum nem sikkadhat el, nem mehet tönkre, ebben a közös munkában sokat tehet a lokális mecenatúra, a „betűvetők” becsületéért.

Mindenesetre nem irigylem a helyi kultúra famulusait, a művelődési osztályvezetőket, akik az újabb feladathoz – az irodalmi műhelyek támogatásához – kell, hogy a szűkös büdzsét újranyissák. Hogy az a bizonyos helyi „arculat” még karakteresebben rajzolódjék ki a médiavilág közterében. A központi adakozók is elgondolkodhatnak azon: milyen árnyaltabb és igazságosabb támogatáspolitikával járulhatnak hozzá ahhoz, hogy a műhelyek és fórumok országa legyünk.

NÉMETH ISTVÁN

Oláh János keserű boros poharai

Oláh Jánosnak van egy miniatűr költeménye, amolyan éremnyi önarcképe. A költő ezt az autoportrait-t állította életműve elejére, első kötetének (*Fordulópont*, 1972) első opusza lett:

„láncon a posztószürke / város / elővezet / még az esedékes / fölfordulás / előtt / úgy a harmincadik felé / ahogy vagyok”

A fegyencruha-színű város és a szabadságát őrizni próbáló költő kapcsolata ez. A szabadság hiányának elviseléséhez márpedig Liber atyától való mámor szükségeltetik. Vagy az ellentéte: mértéket, arányt kereső szellem. A dionüszoszi és az apollói kultúra közül az előbbit, a kaotikusabbat látja a kor jellemzőjének Oláh János:

*A dionüszosz-álarc,
hogy most itt jót zabálunk,
a dionüszosz-álarc,
hogy most itt jókat páruzunk,
bizony semmit sem ér.*

*Szél kutatja,
bombaként robbanó
szél kutatja
városunk...*

(A Szarka város VI.)

Későbbi kötetében újra visszatér az álorcás motívumhoz. Abban (*Jel*, 1981.) Mefisztót ábrázolja az egész világ-cirkusz megvendéglőjeként:

*kevés húsból főz lakomát
megvendégl sok száz komát
van minden jóra gondolja
bár nem törődik semmivel*

*a bor akár egy jó hurok
egyszerre száz gégen csurog
s ezt mind mind ő koholja
ki azt se tudja mit akar*

(mefisztó)

A versben a megváltás motívumait találjuk, de éppen hogy sátáni kézben. A halszaporítás csodáját kaparintja itt meg az ördög, s Jézus vérére rejtené el a bor színe alatt a költő, csak hogy az már maga a kárhózat itala a látomásban. A bor, ami nem az Eucharisztia, hanem az akasztottak halálát asszociálja – aligha lehet e kép tragikumát tovább növelni. Elkerülendő a nihilizmust, a kísérletezés marad, a kísérlet – Nagy László szavaival – a bánat ellen... Szinte Tandori Dezső talált és megtisztított tárgyainak legközelebbi rokona Oláh János

Emlékeztető című költeménye. (A nyolcvanas években Szócs Géza is kitöltött egy versbéli kivándorlási űrlapot...)

1970-es Hadikórház

Betegosztály: politikai sebészet

Szobaszám: II.16.

Lábcédula (halottjegy)

Csapattest: Csepel Művek

Alosztály: munkásotthon

Rendfokozat: propagandista

Név: Oláh János

Kora: 28 év

Született: 1942. november 24-én

Növedékbe jutott: 1968. augusztus 16-án

Meghalt: 1970. április 30-án

A halál oka: felmondás

1970 évi április hó 31-én

Szabó Andrásné
Cs. M. tröszt, szaksz., agit.,
Prop., kult., biz., titk.

A halottkémlő vizsgálat

1970 évi április hó 31-én

15 órákor megtörtént.

Mórocz Győző
ügyeletes igazgató

Az ijesztő dokumentum-koholmányt csak éppen annyira kellett komolyan vennünk, mint Kosztolányi *Aranysárkány* című regényét, amelyben a főhős hal meg, de az író helyett. Oláh János föltámadásán alig van idő töprengenie, ha a kötet következő versének a címére pillant az olvasó: *Körmenet...*

Az avantgardjegyek mellett persze legalább annyi posztmodern vonása lesz még e kísérletező lírának és lírai prózájának. Oláh János novellafüzérében például szépen és ízesen fognak beszélni a szereplők, mégpedig özö nyelvjárásban. Az eszmélkedő vidéki fiú, aki bombatölcsérbe duzzadt vízben fürdik még gyerekkorában, majd az erős sodrású folyóban, nehézsorsú kétkeziek világára lát a II. világháború után. Bizony az ő

italuk is a bor meg a pálinka, de korántsem ihatnak megváltó kortyokat. Ők sem. Hajnali indulások itala a tömény szesz, s az Örvényes-parti kocsmában még a tulajdonos lánya is eladó, ha nem kell, hát erőszakkal is rásózzák a vendégre. Dionüszosz és Mefisztó röhög Apollón és az isteni bárányon.

Oláh János amikor bordalt írt, akkor sem tudta átadni magát nem hogy a szabadság, de még a felszabadultság érzésének sem:

Vállamra dől a fájdalom,
mint hogyha béna volna,
gyulladt boromat kiiszom
egy cseppig éhgyomorra,

akár a nap lélegzete,
kiszáradt folyó sodra,
meginog és térdre esik
lábam előtt a porba.

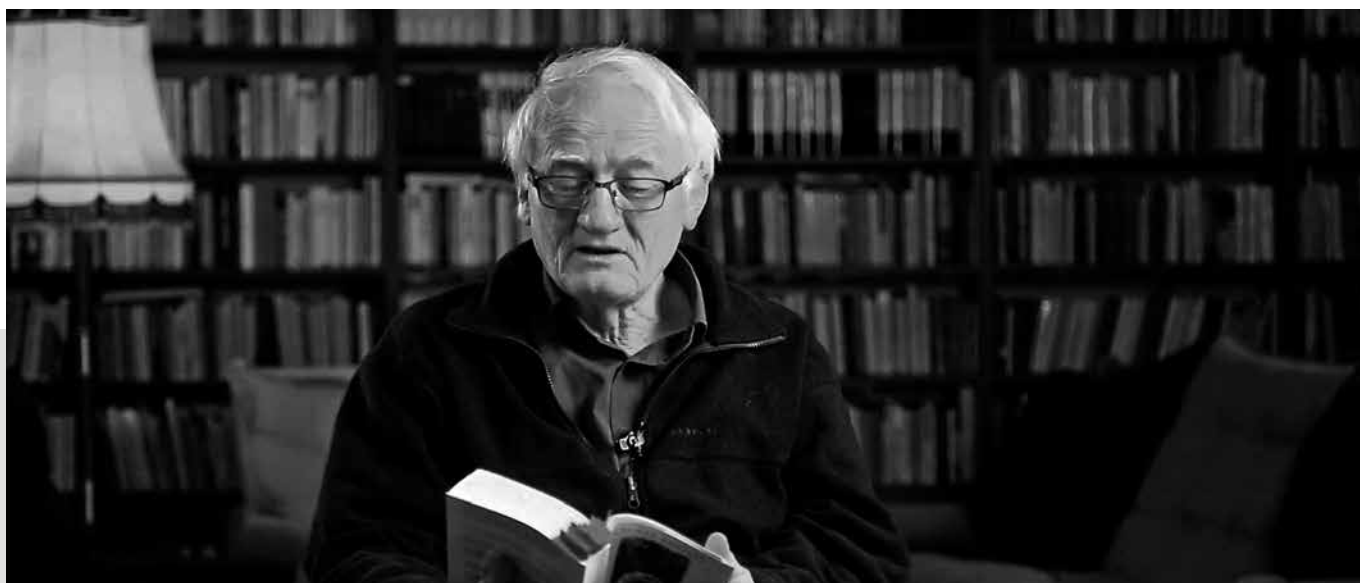
Mint bilincs fogja a kezem,
lázamat láza oltja,
s letaszít üres undora
a lejtőn tántorogva.

Megpróbáltam, de nincs erőm
megállni, visszatérni.
pofámba röhög, amikor
vizsgálásom megérti.

Borostás arca arcomat
súrolja, mint a smirgli,
dohányillatú szavait
büszkén élésem hinti.

Mert nem akarom, épp ezért
szívárogo szava számra.
Becsap, és észre sem veszem,
hogy kiköpnék utána.

(Bordal)

Oláh János

Megváltás? Helyette történelmi abszurd vagy horror? Milyen folyamatos torokszorító érzés lehetett Oláh Jánosnak költészeté emelni az évtizedek alatt átkossá lett bor-motívumot is? Látva, vagy egyenesen ízelve is: a megváltó, felszabadító szakrális bor helyett pancsolt lőréket vedel az ország. Kocsmák otthontalanságában épül, épül a régi-új szállás: a Hotel Magyar Pimodán. Harmonikus életvezetés? Helyette roncs-emberek, roncs-magyarok. Féltört pályák, csonka életművek. Több millió élvezetbeteg.

...lezárodó életműve után az ő költészetére se tehet halottjegyet a mulandóság.

Alkoholban és önpusztításban a világ élvonalába tartozunk, közhellyé lett. Olykor elsők is lehetünk. És mégis. Ha a szüretelő Kilencek fotóit nézem, Gyurkovics Tibor *Fructus de, imitatio dei* című esszéjének bűbájos sorait akarom hinni! Emezeket: „Tűnődhetünk azon is: a bor a Paradicsomból való-é, vagy kívüli tájon találták? Bizonyosak vagyunk, hogy Éváék szemérme, midőn egymásra csodálkoztak, egymásra vétkeztek, szőlőlevéllel volt eltakarva. Ebből lett a bor, Isten bora, mely bódulatával megidézi Istent, illatában megérezni az »istenszagot«... A finom mámor fölemel Istenhez. Ez a bor legbenső lényege. Kinek-kinek mértéke szerint: a lebegéstől a szívráványon, a kábulation át az eldőlésig. Amit olykor részegségnek mondanak.

Hamar rádöbent az istentől elrugaskodott ember, hogy a boron keresztül visszatál Istenhez. A szőlőben megtalálta a kisajtolható nedűt, melyből Isten italát készítette. Már csak pár évezredre volt szüksége hozzá.

És dombokra. Földre. Vulkanikus porhanyóra, lángoló televényre, a napsugarak zúgására és finom beesési szögére. Már csak a pincemélyekre, már csak kőkorsókra, fahordókra, szőlőkarókra, kecskelábú dio-

nűszoszi asztalokra, ördögös táncokra, húszkilós fürtökre, melyek istenek és vad keblű lányok homlokát díszítették. Már csak meztelen, taposó, mustban csurgó gyönyörű leány-lábfejekre, vaskos siheder-talpakra, kölyök-tappancsokra volt szükség...
Már csak egy kis paprika. Már csak párezer év.
Már csak Tokaj, balatoni felvidék, villányi villogás, gyöngyösi lanka, Eger. Már csak egy Kis Magyarország...”

S ha elérhetetlen e föld, már csak azért sem mondhatott le arról az akár emberi erővel megvalósítandó édenről, amelybe élete társával, aki egyben költő-társa is lett Oláh Jánosnak, fiatal hitével vágyhatott.

Oláh János (*Por és hamu*, 2002) versgyűjteményének utószavát Kodolányi Gyula írta. Tán a barát és kortárs alkotó summázta legpontosabban mindazt, amit a Kilencek alkotójáról elmondhatunk: „Van, ami elmúlt, s van, ami itt marad. Ennek a költészetnek itt marad, új sebekkel sajog az igazsága. Mert a politikai szabadságot visszaszereztük – s ezért kevesen tettek többet, mint a kultúra emberei. De a sámán továbbra is otthontalan – mert a lélek élete, a kultúra, nem foglalta vissza a középpontot. A lelkeket elrabolta az elektronikus giccs meg a zsurnalizmus, és a sámán egyedül virraszt a középpontban.

De történt valami más is a költészet körül 1990 óta. A költői helyzet és a költészet félelmetes leegyszerűsödése. Azzá, ami mindig is volt – bár tisztán talán sosem lehetett – a (sosem volt) béke klasszikus pillanataiban. Egyszerű művészet, amely néhány egyszerű, monumentális dologról szól, arról kell szólnon. Szerelemről, születésről, halálról, kozmoszról, Istenről! Nem feltétlenül egyszerűen – de mindig személyesen.”

Néhány napja még emígy toldottam volna meg befejezésül Kodolányi Gyula sorait: Igen, ezzel a személyes hitellel üzen minden születő versében Oláh János. Költő fia tudatta a halálhírét velem is a világhálón 2016. július 25-én. Barátai – Rózsa Endre és Utassy József – korábban lezárodó életműve után az ő költészetére se tehet halottjegyet a mulandóság. Jussion ez eszünkbe a búcsúpohárnál.

CSERNA CSABA

Pécsi cirfandli

A szülővárosba idővel nem emlékeket jár halászni az ember, hanem visszakapni egy pillanatra ez ingó, örökké változó életben és világban a biztonságot érzetét.

Márai Sándor

Római kori, 2000 éves szülővárosomnak (*Sopiana, Fünfkirchen, Pécs*) erőst mediterrán a levegője, diákos a légköre. A füge is megterem. Egyetemét 1367-ben alapította Nagy Lajos királyunk. Az európai egyetemek sorában a párizsi, bolognai, prágai, lipcei, a krakkói és bécsi után. Az aacheni dóm magyar kápolnáját is ebben az évben 1367-ben építtette gótikus stílusban Nagy Lajos királyunk. Örülök, hogy nem csak Attila hunjai hagyták ott a nyomukat. A tűzvész során elpusztult kápolnát Mária Terézia építtette újjá barokk stílusban. Szent

István, Imre herceg és László királyunk szobrai díszítik. Rideg, fehér színű a kápolnabelső, de tíz perc után kiárad a kegyelem. Kívül, a dóm fala mellett áll „Merjünk kicsik lenni” stílusban Varga Imre Szent István szobra, a talán másfél méter magas pléhkirály. Pedig gyönyörű szobrai végigkísérték az életemet, Táncsics a Budai Várban a Bécsi kapunál, Liszt Ferenc Pécsen, az Alapító Tihanyban, Radnóti a nevét viselő színház előtt, Bartók és Kodály Dunaújvárosban, a Kiskirálylány és József Attila a Duna parton, a Miskolci lányok és a Pál utcai fiúk. A teljesség igénye nélkül.

Janus Pannonius pécsi püspök írta e szép sorokat: „Eddig Itália földjén termettek csak a könyvek, / S most Pannónia is ontja a szép dalokat. / Sokra becsülnek már, a hazám is büszke lehet rám, / Szellemem egyre dicsőbb, s általa híres e föld!”

Nyári szünetben minden évben leutaztam édesanyám szüleihez. A Király utca Majorossy utca (Sörház a szocializmus-

ban) sarkán álló, már akkor műemléknek nyilvánított ház első emeletén laktak. A közeli Líceum templom – ahol a „magyar Horátius”, Virág Benedek pálos szerzetes tanított – óraütése és a sarokháznál megálló villamos kísérték álomba elalváskor. Induláskor csengetett kicsit, majd lassan felmorgott a villanymotor. Mivel két kocsit nem fért el egymás mellett a Király utcában, a közbeeső tereken kitérőket építettek ki, ahol bevárták egymást. 1960 nyarán rőtta utolsó útját Pécs kanyargós, szűk utcáiban, tömeg kísérte gyalogosan.

Időnként még ma is álmodom a nagyszobáról. Két nagy, politúrozott, támlás faágyban aludtak az öregek külön, puha helyen volt a takarójuk. Elalvás előtt rózsafüzért mondtak és a bibliát olvasták. Nekem a heverőn jutott a puhaságból, habár „untam a faragott képet”, ott mondtam a kálomista Miatyánkot. A gyönyörű, antik tükrös szekrény nyitott részén sorakoztak az elkészült, kivastalt, gazdájukra váró ingek. A Sörház utca ablakait az egykor a polgárosodás jeleként használt sötétzöld zsalugáterek védték a lezúduló esőtől, világosságtól és a szemközti bérház kíváncsiskodóitól. Ilyen ablakvédőket ma már nem gyártanak. Nagy szám volt egy nyári vihar, kb. 30 cm magasságban hömpölygött a víz a Mecsek-ről, sokszor a pincéket is elöntve. Amikor enyhült az áradat, egy kispárnát tettünk tatával a karunk alá, úgy bámultuk az utca megbénult, majd éledező forgatagát.

A Sörház utca ablakait az egykor a polgárosodás jeleként használt sötétzöld zsalugáterek védték a lezúduló esőtől...

A szemközti sokablakos, az erkélyt tartó szobrokkal tarkított homlokzatos házban időnként korombéli kislányfejek tűntek fel, ilyenkor kellemes szívdobogató érzés kerített hatalmába. Kisütött a nap, gyorsan elpárologtatva a vihar nyomait. 1957 nyarán azzal szórakoztam, hogy nagyapó katonai múltját megirigyelve, a franciakuclsával lődöztem ki az első emeleti lakás ablakából. Mikor meglátták, véget vetettek a forradalmamnak. Még a zsalut is behúzták ijedtükben. Elmondták, hogy 56-ban sokáig tartották magukat a forradalmárok, olajat és üzemanyagot öntöttek ki a meredek utcákra, és a ruszok nem tudtak a tankokkal felmenni a Mecsekbe utánuk. Teherautókkal járták a várost, a platón két sorban feküdtek, fegyvereiket az utca két oldalán fekvő házak ablakaira irányítva.

A hegyről lezúduló északadást, földindulást az első emeleti lakás zárt üvegverandáján élveztem a legjobban, minden villámlást lúdbőrös elragadtatással figyeltem. Az üvegfolysóról nyíltak a szobák. Egy kissé korpulens női társbérlet is beraktak hozzájuk, közös konyha és kamra, közös WC és fürdőszoba. Férfiember is jött hozzá vendégségbe, ilyenkor az öregek mindig mosolyogtak. Ma már tudom, hogy az a mosolygós rokona a szemközti lányok okozta szívdobogató érzésnek. Nagy izgalomnak számított, mikor nagyapám levitt magával a sötét pincébe, ahol állítólag harapós patkányok tanyáztak. Fát kellett aprítani. Legszívesebben belekapaszkodtam volna a nadrágjába, de hogy nézett volna ki? Fölfelé kettesével szedtem a lépcsőket.

Drága bicegős járású nagymamám, csúzai Hangya Juliana állandóan dolgozott. Csúza mai horvát nevének jelentése

könny. Nagyfi fehérnemű készítő kisiparos volt két alkalmazottal, a velem állandóan bohóckodó Kovácsnéval és a szánta lábú Petorác nével. Három varrógép zörgött, forgott, dübörgött a varrodában. Csodálattal néztem, milyen ördögi ügyességgel irányították kézzel, lábbal a veszélyes gépeket. Csak akkor tartottak szünetet, mikor nagypapa délben meghallgatta a híreket a *Szabad Európa* rádión és a hazug hitegetést az *Amerika Hangján*, addig kézzel varrták a gomblyukakat. A második háború utáni időkben sok férfi hozta nekik az elkopott gallérú ingeket, hogy a hátukból új nyakat varázsoljanak. Nem értettem, hogy miért zendít rá időnként a mosolygós nagymami a pityergésre, hogy a nagybátyámnak milyen rossz a házassága. „*Ki milyet szakít, olyat szagol*” – tanultam másik nagymamámtól. Elmondta, hogy kisfia mikor a Pius Gimnáziumba járt, esténként verte a gitárt, hogy legyen zsebpénze, később már gyakorló orvosként olyan jószívű volt, ha látta, hogy szegény a család, odatette a recept mellé az árát is.

„Juliskám” mesésen tudott főzni, kislánként megtanulta szülei csúzai vendéglőjében. Padlizsánt csak a mediterrán szülővárosom színes piacán láttam, az abból készült omlós szeleteket nagyon kedveltem. A puha bundájú, szélein picit ropogós párizsi szelet rizzsel és uborkasalátával is mesés volt. A túrós-tejfölös tészta teteje tele volt ropogósra sütött szalonnapörccel.

Volt a családnak egy távoli rokona az özvegy Gizi néni. Fent lakott a Tettye felé. A Mecsek fennsíkján épült reneszánsz püspöki nyári palotát az ideiglenesen 150 évig hazánkban állomásozó törökök dervis papnevelő kolostorrá alakították át. A közeli kockás terítés, apácarácsos kerítésű kerthelyiség kedvenc helyünk volt, szép kilátás nyílt a Havihegyi fogadalmi templomra és a sziklafalra épített Krisztuskeresztre. Gizi néni rúzzsal kifestett, pállott szájától, kény-

szeresnek tűnő mosolyától hideglelést kaptam, mikor megcsókolt. Bérlete volt a Pécsi Nemzeti Színházba. A belvárosi múzeum kincseivel szinte vetekedő Zsolnay eoizingyűtemény boldog tulajdonosa volt. Két szobája tele volt vitrinnel. Mikor mamámmal meglátogattuk, állandóan azzal fárasztott bennünket, hogy minden a mienk lesz, ha ő elmegy, hiszen ezek családi ékszerszámba mennek. Édesanyám csak mosolygott, nem is fogadott el tőle semmit. Gizi néni nem tartotta be a szavát, beköltözött hozzá egy nála sokkal fiatalabb „vérnősző barom”, és Gizi néniből vígözvegy lett, megfiatalodott. Terjesztette, hogy nem volt ilyen boldog soha életében, a férje nem is szerette az új barátjához képest. Két ilyen boldogság között ráíratta a bubusra a házát, az összes Zsolnayt, a rokonok nem kaptak semmit.

A négytoronyú, Szent István alapította székesegyház mellett volt egy római lakóházat utánzó kőtár. Első egyedüli utam nyaranta mindig az ott sokat mesélő öreg múzeológushoz vezetett. Tőle tudtam az azóta feltárt és közkinccsé tett őskeresztény sírkamrákról.

A tizenkilenc ezer nézőt befogadó PVSK stadionba jártam a Pécsi Dózsa meccseire. Danka – Bendes, Kocsis, Csupák – Schvara, Halasi – Kamondi, Györkő, Dunai I, Dunai II, Bencsics – „oláh, tóth kavargó e szívben”.

A vér szerinti nagytatám, ótordai Mikola József az első háborúban hunyt el. Nagypapám Buzássy József, szép szál, megtermett, jólelkű ember volt, hadi özvegyet vett el feleségül. Megszállottként cipelt magával a Mecsekbe még akkor is, amikor a rossz seb miatt végelét az oldalán vezették ki. Megvettük a hentesnél a Király utcában a kolozsvári vagy abált szalonnát, a bucit, a felvágottat, „amit te is szeretsz kis unokám”, ott-honról vittünk a piacon a mohácsi sokácoktól kora reggel vásárolt paradicsomot, paprikát. A lejtős Széchenyi téren, ahol Gázi Kaszim pasa dzsámija áll, egykoron két nagy minaret volt az oldalán, a Nádor előtt vártunk a füstös buszokra. A gondosan megtanult nevű, Jakováli Hasszán dzsámija a minarettel a Kórház téren eltöprel mellette. Közben Pátzay Hunyadi szobrát és a Szentháromság szobrot kereste tekintetem. A közeli Hotel Palatinus szecessziós épületében egykor Bartók Béla is adott koncertet.

Ha sok időnk volt, bementünk nagypapa kedvenc templomába a tér alatti irgalmasokhoz. Az azóta egyszer már elloptott Zsolnay-kút melletti Irgalmasok kórházában volt az egyetlen magyar férfibetegápoló rend. A buszon is, ha templom mellett haladtunk el, diszkrétan keresztet vetett az inge közepén. Mindig a járművek jobb oldalán igyekeztem ülni, ahonnan egyrészt a gyönyörű pécsi panorámát élvezhettem, másrészt a pálosok – az egyetlen magyar alapítású szerzetes-

Egybeomlott könny és vér,
nyílt seb lett az ország,
nyugatra pernyét hord a szél;
tanyák, falvak sorsát.
Csillag sincs, sötét az erdő,
mégis mécsék égnek!
Boldog Özséb szól az első
pálos remetéknek.

Szállj, ragyogj te mennyei fény,
angyalszárnyú ének,
fájó szívén: magyar szívén
minden remetének.
Add Urunk, hogy rab és szegény
– mind testvérré leljünk!
Áldd meg hazánk, hogy a remény
Átölelje lelkünk!

(részlet Gérecz Attila a pálos rendnek írt verséből:
Boldog Özséb himnusz)

rend – templomát és az előtte álló gyönyörű hófehér szobrot – tiszta fehér gúnyájuk jelképét – láthassam.

Egyik célállomásunk volt a Misina-tetői kilátó, ahol még fel voltak írva a csonka országon kívüli, elcsatolt magyar városok nevei, ott gyakoroltam a hangos olvasást, míg anyám leteremtett, nehogy elvigyenek és bekasztlizzanak bennünket irredentizmusunkért, mellyel megsértettük a szomszéd népek érzékenységét. Egy másik, ijedtségre, riadt körbenézésre, majd a helyszín gyors elhagyására okot adó kitörésem Munkácsy *Ecce Homo* című, monumentális festménye előtt történt a debreceni Déri Múzeumban, mikor megláttam a háttal álló, kékruhás, karjait égre emelő bibliai alakot és elkiáltottam magam: „Nézd édesanyám, ott a Kabos!”

Szerettem lenézni a városra a francia emlékműnél. Oldalán a következő felirat olvasható: „*A la mémoire de soldats – de la glorieuse Grande Armée – a l’occasion de leur repos-centenaire-par sentiment chevaleresque – leurs amis hongrois – MCMVIII*” (A dicsőséges Nagy Hadsereg katonáinak emlékére, haláluk százéves évfordulója alkalmából, magyar barátai, lovagias rokonérzésből. – 1908) Habár nem voltunk francia orientáltságúak, a győri csata után 2000 francia katonát ápoltak a pécsi kórházakban. Zsolnay Miklós vállalta az emlékmű elkészítésének teljes költségét, később a franciák Becsületrenddel tüntették ki az 1853-ban alapított pécsi Zsolnay Porcelánmanufaktúra Rt. alapítóját. A Pécs, Európa kulturális fővárosa rendezvénysorozat évére a gyárat rangjához méltóan helyreállították, gyönyörű kiállítások várják ma is a kíváncsiskodókat. A terület kulturális vezetője, a színházi szakember M. István, zenét szerzett a 80-as években Kaposváron egy darabhoz. Szívesen felhívnám a figyelmét arra, hogy a terület világszínházi találkozókra, fesztiválokra kitűnően alkalmas lenne. A POSZT színházi találkozó és az új koncertterem programjai mellett harmadikként méltán gazdagíthatná a várost, Pécs így megtarthatná a kulturális főváros címet. A mára kimerült és bezárt szén- és uránbányák, mint munkaerőforrás úgyszólván előregítik Szent István egyik egyházi fellegvárát. A közeli, egykori Balokány strandfürdő és versenyszoda romjaiban is fenséges, a lecsupasított, majd magától lepusztult környezet a vízben sosem bővelkedő város szégyene.

A Dömör kapui turistaház közelében egy padon megettük az uzsonnát, majd a kerthelyiségében söröztünk és málnáztunk, ki-ki kedve szerint. Itt múltattuk az időt a közeli Vidám Parkban, ahol egy kimustrált repülőgép pilótafülkéje volt a kedvencem, majd kimentünk a hegy szélére, ahol páratlan kilátás nyílt a Zengőre és a feketeszén bányák meddőhányóira. Itt szerettem bele a mecseki fenyvesek frissítő, lágy suttagásába. Sokat túráztunk a legnagyobb kánikulában is, az Állatkertben jó dolguk volt a farkasoknak, mókusoknak, nyesteknek. Amikor később levittem kicsi fiamat Pécsre, órákig simogatta a kisoroszlánt az állatkert óvodájában.

A Buzássyoknak volt egy szőlőjük Ürögben (Magyarürög), többször kimentünk a dombok közé, ahol fürge patak szelte át a völgyet. Ignác bácsi kapálta, kötözte és szüretelte, ha nem fagyott, a préházban lakott nagy szegénységben. Náci bácsi egy vicces nevű borfajtát kínált: „*Ezt a tavalyi cirfandlit kóstolja meg, József!*”

– *Hú, de nőies, huncut ez a bor!*” – válaszolta a megszólitott. A még kicsit éretlen körtékkel, és hatalmas, illatos, leveses őszibarackokkal oltottam szomjamat és rontottam el gyomromat.

Haza is szedtem belőle magyikámnak.

Ejnye, cousin(e)...

Szóról szóra
KURTA MISKA ROVATA

Western, mán-mán trájlör – akarja mondani thriller a rádió- (televízió-) műsori bemondó a celeb-alatti világból. Kétezör-tizenkettőből.

Ott, a Kossuthon. Hál' Istennek mán nem az MRI-rül.
Szórol szórván.

Vadnyugati, amerikai módra. Sőt, azon túl. Menőleg.
Da, da: krimi, azaz bűnügyi regény, sőt, rémregény. Mozi-
ban elképedve.

Képsorban, mozogván. Rémmozi! Rém, mi más lenne. Vad-
nyugatiasan. Vadban, napszentület felé.

Trájlör, mint a trájpör.

Rémfilm, elregélve.

Így mér nem jó, komi?

Komád neköd a dédöreganyád térgye kalácsa, nem.

*Visszaidegenítene bennünket
e szavacskával is a fordítócsapat
a maga idegenmajmoló világába...*

...Trájpör? Miért ne!

Egy kis trájpör ma mán mög se árt!

Naná, majd kalbász.

Szó, mi szó.

Kisded néminemi ótvar a helyezetű képest.

Attól függ, amiktől lóg.

Tak, tak.

Ugye, bugye!

Erőtlen energia. (Mondottuk volt.) A feszültség, amit a ká-
vézacc nevezetű koffein ad.

Szórol szóra haladva.

Fölhajtja s mán révül is!

A hamar jövő fáradtságától.

Izgat – föl –, hogy fokozásra ki ne akad.

Kivagy?

Ki, az összes vizekből.

Szélerőműtorony – olvasod a bakonyiakról szólván. Helyes!
Esetleg széltorony... Széleenergiától ments Isten – még azt hi-
heted, altáji a szellőcske.

Mennyi fölősleges...

Településrehabilitáció... Sőt, rehab! Mármint ha beteg gyó-
gyításáról, talpra állításáról van szó... Településfölvívítés, tele-
pülés-helyreállítás helyett.

Rehabilitáció... Naná, ez is teljesen fölősleges... a mi szó-
kincsünkben.

A miénkben igen; ám az övékben. Miért lenne?

Miért, miért.

Csak!

Csak-csak.

Jaj, mit nem hallasz újabban nyafka műfordítóinknak kö-
szönhetően a napnyugati mozi- és tv-filmekben: kuzin, unokatestvér helyett. Francia jövevény a koma (kománé), fiúra vonatkozóan cousin, lányt illetően cousine az eredetije! Hogy maradt volna ott, ahova való... Visszaidegenítene bennünket e szavacskával is a fordítócsapat a maga idegenmajmoló vilá-
gába, ám remélhetőleg észhez térünk, s oda tesszük, ahová való. Mint a többi fölős idegen szót: a kukába. (Nem árt ez-
redszer is ismételni: fölős idegen szó, aminek van magyar meg-
felelője.) (Ne adj Isten: ő a szebb, s nem az idegen.) (Persze lehet szebb az idegen is, különösen ha leány – minket illető-
en; másnemű szemével nézvést meg a fiú... De erről is szól-
tunk már párszor!)

A kuzin egyszer már így járt, ám az újabb kor globálbuzer-
nyákjai (költőnk emlegeti e képpen őket) – vagy csak egyszer-
rűen: nyafkálkodói – nem visszaültetnék a nyakunkba?

Szép magyar szóval a kuzin: unokatestvér. Sőt, mifelénk
egyenesen testvér. Mert a hagyományos nagycsaládban (fuj,
mondhatják ugyanők!) ez járja. Testvér mindenki, aki egy nem-
zedék tagja a családotban.

– Testvér... – hív megbékélni a veled darab ideig haragban
lévő, halálos beteg unokaöcséd, mert nem akar így elmenni.

A testvér: testvér.

S nem más.

Már megint...

2016 nyarán hangzik el egy Balaton-parti fővenyűrdőben.
Tanár néni hívja játszani a magukat láthatóan igen jól érző
felső tagozatos diákokat:

– Gyerekek, labdapartira megyünk!

Labdázni, gondolom.

Ide jutottunk; tanár néni nyelvérzéke ilyen. Milyen lesz a
tanítványaié?

Búvópatak

Polgári, kulturális és társadalmi
havilap – www.buvopatak.hu

Alapító, főszerkesztő: CSERNÁK ÁRPÁD

Tervezőszerkesztő: CSERNÁK BÁLINT

Főmunkatárs: FARKAS JUDIT

Olvasszerkesztő: Tamásné Horváth Katalin

Munkatársak: Gera Katalin,

Németh István, †Papp Árpád, Sarusi Mihály

Nyomdai munkák: Pethő Kft, Kaposvár, Fő utca 57.

Felelős vezető: Pethő László

Sokszorosítás ideje: 2016. szeptember

Sokszorosítás sorszáma: 9/2016.

E-mail: posta@buvopatak.hu

ISSN 1588-9335

Kiadja: BÚVÓPATAK ALAPÍTVÁNY

Kaposvár, Somssich P. u. 11–13. I/12.

A kiadásért felelős: Csernák Árpád

A Búvópatak Alapítvány számlaszáma:

10918001-00000012-93920004 UniCredit Bank Hungary Zrt.

A magyar olimpiai csapat bevonulása (2016, Rio)

Újra az újságárusoknál a Búvópatak

A Búvópatak az egész országban – Budapesten és a megyeszékhelyeken – kapható az újságárusoknál. A lap éves előfizetési díja 5000 Ft. Megrendelhető az impresszumban olvasható elérhetőségeink valamelyikén.

TÁMOGATÓINK

nka
Nemzeti Kulturális Alap

